De Hollandse Cirkel

Stichting De Hollandse Cirkel
voor de Geschiedenis der Geodesie

Jaargang 22 nr 1
Maart 2020

Colofon

Het Tijdschrift De Hollandse Cirkel is een periodiek van de gelijknamige stichting. De stichting werd opgericht op 16 juni 1998 en heeft als doel de bevordering van de belangstelling voor het verleden van de geodesie.
De volgende instellingen zijn deelnemer van de Stichting De Hollandse Cirkel:
- Dienst der Hydrografie van de Koninklijke Marine
- Kadaster
- TU Delft, Faculteit Civiele Techniek en Geowetenschappen (CiTG)

Redactie-adres
Verzetsstraat 76
2912 CV Nieuwerkerk aan den IJssel
telefoon: 0180-314870
e-mail: redactie@hollandsecirkel.nl

Redactie Tijdschrift De Hollandse Cirkel
A.M. den Boer (hoofdredacteur)
dr. N. de Hilster
Z. Klaasse
J. Stehouwer

Fotobewerking voor tijdschrift
S.N. den Boer-Snoei

Bestuur Stichting De Hollandse Cirkel
prof.dr.ir. L. Aardoom (ere-voorzitter)
dr.ir. H. Quee (ere-voorzitter)
dr.ir. R. Nicolai (voorzitter)
mr.ir. J.C. Anneveld (secretaris)
ir. R. van Noord (penningmeester)
ir. T. Ligteringen
ir. J.G.A. Jansen
K. van der Hoek
ir. R.C.J. Witmer

Raad van Advies Stichting De Hollandse Cirkel
drs. L.C. Palm
drs. P.W. Geudeke
dr. F.W.J. Scholten
dr. A. Streefland

Bureau Stichting De Hollandse Cirkel
.... (coördinator)
e-mail: www.info@hollandsecirkel.nl

Website Stichting De Hollandse Cirkel
www.hollandsecirkel.nl (met ook de privacyverklaring in het kader van de AVG)
e-mail: j.a.j.marissen@hollandsecirkel.nl

Abonnementen
Het tijdschrift verschijnt viermaal per jaar en wordt gratis verspreid onder de donateurs van de Stichting De Hollandse Cirkel (minimum donatie € 35,– per jaar voor personen, € 15,– per jaar voor studenten en € 140,– per jaar voor bedrijven en instellingen).
Tijdschriftabonnementen voor bibliotheken € 20,– per jaar. Losse nummers € 9,–.
Bankrekeningnummer: NL40ABNA0517015757
ISSN-nummer 1566-3442
Online versie ISSN 2590-1656
De stichting is een ANBI,
zie www.belastingdienst/anbi

© 2020. Het overnemen, evenals het vermenigvuldigen uit dit tijdschrift, is slechts toegestaan na schriftelijke toestemming van redactie en auteur.

Fragment schilderij met landmeter Andries van der Walle (zie p. 2)

Van de redactie

In de eerste plaats dankt de 'resterende' redactie de vertrokken redacteur Frans Jansen voor de jarenlange goede samenwerking! De nieuwe redacteur Jan Stehouwer zij van harte welkom geheten. Dank geldt ook de nog vertrekkende coördinator Sieb Dijkstra.

Graag biedt de redactie dit eerste van de weer vier (!) nummers van de 22ste jaargang van dit blad over de geschiedenis van de geodesie aan. Niettemin blijft het op de webstek www.fig.net per abuis nog staan: *''The(re) are no journals devoted solely to matters of interest in the history of surveying and measurement.'* Toch hebben we zelfs internationale contacten, bijvoorbeeld met de Interessengemeinschaft Geometerpfad e.V. nog over nummer 2019-3: *'Hallo, - guten Morgen, schönen Dank für die Mitteilung. Prima, die gute Berichterstattung!! Das freut mich sehr, dass unser kleiner Verein in "De Hollandse Cirkel" Erwähnung findet! Mit den besten Grüßen, Alois Nienhaus.'*
Van de aanstaande FIG Working Week in Amsterdam in mei geeft de redactie graag een Sub Event door van de Permanent Institution *The responsibilities of the International Institution for the History of Surveying and Measurement.* Met medewerking van De Hollande Cirkel!

Een emeritus hoogleraar in de neurologie is bezig met een historische studie over de diagnostiek bij patiënten met een beroerte. Hij werd in een krant geïnterviewd en zei: *'Gepensioneerde artsen die zich in de historie van hun vak gaan verdiepen, hebben een slechte naam in de geschiedwetenschap. Vanuit het heden kijken ze naar wat ze herkennen in het verleden. Dan mis je allerlei wegen die in het heden niet meer bestaan.'* Zou zoiets bij geodeten ook kunnen gelden?

Het volgende nummer is een themanummer over Kadaster en landmeten in WOII.

Inhoud

Andries van der Walle (1616-1671), iconisch voor de geschiedenis van de geodesie in Nederland — 2
Prof.dr.ir. Leen Aardoom

Een nieuwe poging van Krayenhoff om een driehoeksnet te meten (3) — 11
Jan Stehouwer

Historisch nieuws — 18

Varia: Rijksmuseumobjecten (8) — 33

Varia: in Geldrop was in 1971 NAP-bout verdwenen… — 34

Varia: onder putdeksel kan kadastersteen zitten — 36

Varia: één pagina — 37

Varia: op SS Rotterdam is veel bezienswaardig — 38

Reacties — 40

Column: wie weet meer van GPS-cadeautjes? — 48
Adri den Boer

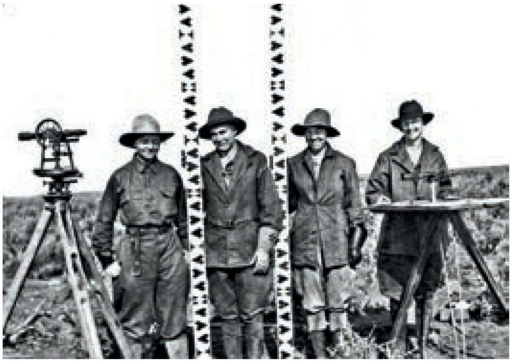

Vrouwenwerk vóór WOII: Minidoka Project, Idaho 1918, Photo from the U.S. Bureau of Reclamation, of the U.S. Department of the Interior

Andries van der Walle (1616-1671),
iconisch voor de geschiedenis van de geodesie in Nederland

Prof.dr. ir. Leen Aardoom

Het is dankzij landmeetkundig geschiedschrijver Henri C. Pouls dat Jan Pietersz Dou en de in 1644 door de Staten van Holland geadmitteerde landmeter Andries van der Walle samen gezichtsbepalend zijn voor de beoefening van de landmeetkunde in de 17de eeuw. Dou was in 1612 de uitvinder van een meetinstrument,[1] waarvan de benaming voortleeft in die van Stichting *De Hollandse Cirkel*, en Van der Walle stond omstreeks 1675 postuum model voor een laat-17de-eeuwse landmeter met zo'n instrument te velde; een schilderij dat Pouls in 1997 (helaas zonder onderwerp-, noch bronvermelding) koos ter verluchtiging van het voorplat van zijn bekende standaardwerk.[2] Oud-landmeter ir. E. Muller - als publicist bekend als mede-redacteur van een historisch-geodetisch naslagwerk[3] - had het schilderij al eerder opgevoerd en daarbij vermeld dat het aanwezig was in de vergaderzaal van de Meetkundige Dienst van de Rijkswaterstaat te Delft.[4] De afgebeelde landmeter - Andries van der Walle, postuum 'zelf'? - poseert in een vermoedelijk denkbeeldig duinlandschap, geaccidenteerd met uitzicht op een toren en omliggende bebouwing, dat - geheel zonder pretenties! - doet denken aan Jacob van Ruisdaels "Zicht op Egmond aan Zee" uit 1648.

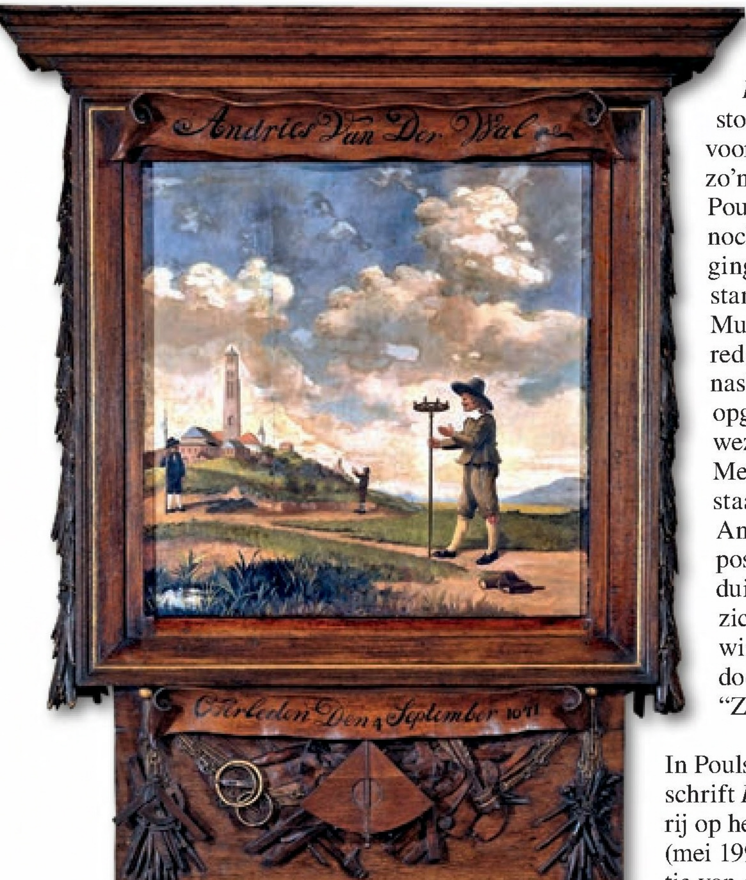

Andries van der Walle, overleden 4 september 1671. Coll. Rijksmuseum, SK-C-1656. Bron: www.rijksmuseum.nl

In Pouls' voetspoor koos de redactie van tijdschrift *De Hollandse Cirkel* (DHC) het schilderij op het omslag van jaargang 1 nummer 1 (mei 1999), waarbij de voorzitter zijn introductie van de jonge stichting illustreerde met een afbeelding van het ingelijste schilderij, zoals dat - naar toen ten onrechte werd verondersteld - berustte in *de collectie van de Meetkundige*

1 H.C. Pouls, *De landmeter Jan Pietersz. Dou en de Hollandse Cirkel*, uitgave: Nederlandse Commissie voor Geodesie in samenwerking met Stichting De Hollandse Cirkel, Delft 2004

2 Idem, *De landmeter van de Romeinse tot de Franse tijd*, Alphen a/d Rijn 1997

3 E. Muller & K. Zandvliet, *Admissies als landmeter in Nederland vóór 1811*, Alphen a/d Rijn 1987

4 E. Muller, "Duizend jaar Nederlandse landmeetkunde", *NGT Geodesia* 1989, pag. 227-231

Dienst van de Rijkswaterstaat (MD). Deze afbeeldingen waren niet in kleur. Naar aanleiding van een mededeling van oplettend bestuurslid ing. Wim A. van Beusekom - senior-medewerker bij de MD - moest de redactie dit voorlaatste in DHC-nummer 1/2 van jaargang 2 (april 2000) al rechtzetten.[5] Volgens Van Beusekom had het schilderij sinds jaar en dag de vergaderzaal van de MD in Delft gesierd, maar was de dienst verrast geweest door de mededeling dat dit slechts bruikleen betrof, waarna het kunstwerk in juli 1998 werd 'teruggevorderd' en intussen naar het Rijksmuseum te Amsterdam was overgebracht. Van zijn erratum maakte eindredacteur Adri den Boer in 2000 gebruik om ook aandacht te vragen voor een bijbehorende toelichting uit 1871, ingelijst nog in de vergaderzaal en door hem onverkort weergegeven[6]:

> *Andries van der Wal, wiens naam voorkomt op een geschilderd en met attributen der bouwkunst versierd bord, dat geplaatst was in de zaal der Regenten van het Diaconiehuis, was een der bekwaamste bouwkundigen die in het eerste vierde der 17de eeuw binnen Haarlem zijn geboren. Zijne bekwaamheid werd op hoogen prijs gesteld, zoodat hij vanwege de vroedschap van Haarlem - volgens Resolutie van de HH. Raden en vroedschappen - benoemd werd als deskundige in de "Commissie tot den nieuwen uitleg". Deze Commissie (de namen zijn bekend), bestaande uit Gecommitteerden der Stedelijke Regeering, was belast met de uitvoering van alle werkzaamheden verbonden aan de vergroting dezer Stad, zooals die voornamelijk in de jaren 1671-1680 heeft plaatsgehad, en waarbij de Nieuwstad werd gebouwd en binnen de stadsvesten getrokken. Ingevolge Vroedschapsbesluit van … 1672 werd o.a. ook de Diaconie belast een blok (10) nieuwe woningen te doen bouwen, die later "ten gemeenen beste" hare bestemming zouden erlangen. Diakenen, gevolg gevende aan dien last, droegen aan den Landmeter A. van der Wal op een plan of "project" te ontwerpen van de woningen die en bloc voor hunne rekening zouden gebouwd worden. Waarschijnlijk is om die reden het naambord van A. v.d. Wal, 't welk heden nog in het Diaconiehuis aanwezig is, oorspronkelijk geplaatst in het door hem voor Diakenen ontworpen blok huizen en later naar hier overgebracht. Als Landmeter heeft hij de meeste (zoo niet alle) kaarten vervaardigd die ten behoeve van het Gasthuis en andere liefdadige Gestichten binnen Haarlem geteekend en nog aanwezig zijn.*
> *(F. Allan, Haarlem 12 dec. 1871. Kopie conform 4 febr. 1893")*

Delftse en Haarlemse zaken

De Haarlemse leraar-geschiedschrijver Francis Allan (1826-1908) zal dit gedenkschrift, gedateerd 12 december 1871 (al dan niet op eigen

F. Allan (1826-1908).
Bron: beeldbank Noord-Hollands Archief (NHA)

5 A.M. den Boer, "Varia: Andries van der Wal", *DHC* 2000, nr. 1/2, pag. 21
6 Idem

initiatief) hebben opgesteld ter herinnering aan de 200 jaar geleden (namelijk op 4 september 1671) overleden productieve landmeter. Zoals te lezen, zou Van der Walle nog via de Diaconie van de Hervormde Gemeente bij de planning van de in 1671-1680 uitgevoerde Haarlemse stadsuitbreiding, betrokken zijn geweest, en wel bij een ingevolge een vroedschapsbesluit door de Diaconie daarbij te realiseren blok van een tiental nieuwe woningen. Allan vermeldde dat het ter ere van de landmeter vervaardigde schilderij waarschijnlijk dáárom eerder werd ondergebracht binnen dat door Van der Walle te ontwerpen woonblok, om in 1871 te hangen in de vergaderzaal der regenten van het Diaconiehuis.
Waarschijnlijk hebben de heren regenten, daar toen in de Jansstraat bijeen, met belangstelling en waardering van Allans tekst kennisgenomen, maar het werd 1893 toen de grafisch onderlegde diaken-regent Hendrik Jacobus Bronkhorst jr. (1858-1911)[7] de tekst in sierlijke letters kopieerde tot in de vorm waarin de MD het document 'vanouds' kende en waarin het Adri den Boer - destijds redacteur van MD-personeelsblad *Modem* - al omstreeks 1983 'Achterop' bracht tot een collegiale oproep:

H.J. Bronkhorst (1858-1911). Bron: beeldbank NHA

> *"In één van de Delftse vergaderzalen - de grootste - hangt een fraai kunstwerk. Een ingelijste toelichting uit de vorige eeuw hangt een eindje verderop. De tekst daarvan treft u hieronder aan. Het zou de moeite waard zijn om aan de hand van echte Haarlemse archivalia eens te proberen dit verhaal te verbeteren. Bestaat de afgebeelde toren nog? Genealogisch is ook aardig om te weten of de nazaten van Andries van der Wal nog steeds in de geodesie zitten.... Wie zet zich eens in?"*

Respons bleef uit en, nog in het ongewisse, moest de MD vijftien jaar later afscheid nemen van de opmerkelijke kunstwerken, die door het in 1997 gevormde Instituut Collectie Nederland (ICN) werden opgehaald; het anonieme schilderij in 1998 en de toelichting door Allan & Bronkhorst in 2000.
Het schilderij, dat tot 1964 nog eigendom was geweest van de Hervormde Gemeente te Haarlem,[8] werd door het ICN, meteen in november 1998, aan het Rijksmuseum te Amsterdam in bruikleen gegeven (object: SK-C-1656);[9] de toelichting bij het schilderij belandde eind januari 2000 eveneens bij 'het Rijks' (object: NG-C-2000-1).[10]

Monumentaal ingelijst en versierd met afbeeldingen van medio 17de-eeuws bouw- en landmeetkundig gereedschap, heeft het schilderij - met nadrukkelijke vermelding van Andries van der Walles overlijdensdatum - meer het karakter van een rouwbord dan van 'zomaar een' schilderij; een rouwbord, vervaardigd als huldeblijk voor de landmeter, en dan niet alleen vanwege diens door F. Allan gememoreerde behartiging van de belangen van de Diaconie, maar voor Haarlem in het algemeen

7 H.J. Bronkhorst signeerde in 1894 een tot in details uitgevoerde frontale tekening van het beroemde Müller-orgel (1738) in de Sint-Bavo, die hij voor het College van Kerkvoogden had gemaakt (Noord-Hollands Archief, Beeldbank, inv. nr. 54001767)
8 www.rkd.nl
9 Idem en www.rijksmuseum.nl
10 www. rijksmuseum.nl

Ongedateerd plan Nieuwe Uitleg Haarlem door Andries van der Walle (uitsnede). Bron: beeldbank NHA

inzake de planning van de genoemde stadsuitbreiding; al vanaf het begin in 1660, toen hij samen met zijn collega Erasmus den Otter[11] zitting kreeg in de "commissie tot den nieuwen uitleg".[12] Eerder (in 1655) stond hij namens Haarlem, samen met zijn bejaarde (al in 1615 geadmitteerd landmeter!) Leidse collega Joris Gerstercoren, aan de wieg van het plan tot aanleg van de Trekvaart tussen beide steden en nam hij daarna het Haarlemse aandeel in het bijbehorende landmeetkundig werk voor zijn rekening.[13]

Met dit alles blijft het de vraag wie de opdracht tot vervaardiging van het bord heeft gegeven: de Diaconie of het stadsbestuur.

Van de Jansstraat naar de Kanaalweg?

Daarnaast blijft de prangende vraag bij welke gelegenheid schilderij en toelichting ooit bij de MD terecht waren gekomen.

Te Haarlem had het, nog in het Diaconiehuis, al in 1856 de nieuwsgierigheid geprikkeld:

> *"Weet een der Navorschers mij ook enige bijzonderheden op te geven omtrent Andries van der Wal, die overleden is den 4den September 1671 (te Haarlem?) en die aldaar landmeter was? W.".*[14]

Voor zover nagegaan, kreeg W. (als incidentele deelnemer aan multidisciplinaire kennisuitwisseling via *De Navorscher*, geïnteresseerd in specifiek Haarlemse zaken) geen reactie op zijn navraag. Of het moet van de speurder F. Allan zijn geweest in 1871, vijftien jaar later! Dat het schilderij aanleiding was tot W's vraag, is waarschijnlijk omdat de naam van de overleden landmeter daarop - en in Allans toelichting - is vermeld als "van der Wal", terwijl de landmeter zelf zijn stukken altijd voluit signeerde als "van der Walle".

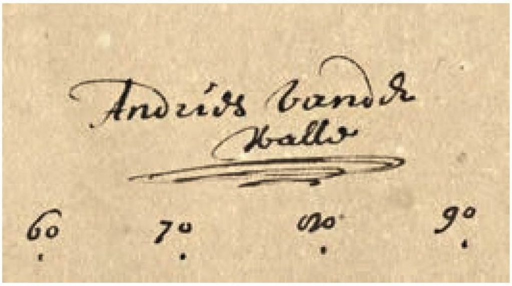

Handtekening Andries van der Walle, uitsnede plan Nieuwe Uitleg

Opmerkelijk in dit verband is zeker ook dat W. de kwestie aankaartte in 1856, precies in het jaar waarin de nieuwe vestiging van het Diaconiehuis in de Jansstraat werd betrokken en het schilderij daar - na een jarenlang onderkomen binnen het door Andries van der Walle ontworpen woonblok - thuis was!; geheel passend in het stijlvol ingerichte historische patriciërshuis dat op 29 augustus officieel in gebruik was genomen. Rond die gelegenheid kan W. voor het eerst met het schilderij kennis hebben gemaakt.

Ter vervanging van het te krap geworden Verenigd Diaconie- en Aalmoezeniersarmenhuis aan de Kinderhuisvest, had de Diaconie in 1856 op Jansstraat 36 een inderdaad historisch pand betrokken, en wel op een even gedenkwaardige locatie. In 1316 al was daar het hoofdgebouw (het Commandeurshuis) van het in 1310 opgerichte Sint Jansklooster ingebruik-

11 'Gesworen', maar bij *Muller&Zandvliet* (noot 3) niet als geadmitteerd landmeter gevonden
12 Ed Taverne, *In 't land van belofte: in de nieue stadt. …*, Maarssen 1978; boekbespreking door René van der Schans, *NGT* 1979, pag. 83. Zie ook: Johannes van der Weiden, *Ongeplande planning. …*, Amsterdam 2002
13 Zie ook: Aad M. van Kampen, "Halfscheidpaal HALFWEG", *Geo-Info* 2010, pp. 4-11
14 W., *De Navorscher* 1856, pag. 63

Diaconiehuis, Jansstraat 36; naast kosterswoning en Janskerk, ca. 1930; 1856-1964: verblijfplaats schilderij en tekst Andries van der Walle. Bron: beeldbank NHA

Jansstraat 36, zoals in 1855-'56 door Diaconie gekocht van kostschoolhouder J.G. Scholten. Bron: beeldbank NHA

genomen[15]; daarmee tevens de locatie van waaruit de bouw van de ernaast gelegen Sint Janskerk (tegenwoordig, op nummer 40, de huisvesting van het Noordhollands Archief) werd aangestuurd. Anders dan de kerk, heeft het Commandeurshuis de 80-jarige oorlog niet overleefd. Slechts de locatie en mogelijk enige restanten van het Commandeurshuis waren kort daarna voor de Leidse mr. Cornelis van der Hoogh (advocaat en onder meer hoogheemraad van Rijnland) beschikbaar voor het optrekken van een ruim Haarlems onderkomen. Een eeuw later zou het pand de woning zijn van burgemeester Remees Floris van Zanen, die een belangrijk gedeelte van de nu nog te bewonderen wandschilderingen liet aanbrengen. In 1855-1856 ten slotte kocht de Diaconie het pand van kostschoolhouder Jan Gerrit Scholten, die het in 1838 van zijn voorganger Willem van den Hull had overgenomen, die in 1820 op Jansstraat 36 was begonnen. Al met al een pand met geschiedenis, waarin het schilderij ter ere van Andries van der Walle - in 1856 meegekomen van de Kinderhuisvest? - in de regentenkamer dadelijk een waardige plaats zal hebben gekregen; zij het tot 1893 nog zonder F. Allans toelichting.

Na diverse aanpassingen en verbouwingen werden in 1966 'om de hoek' in de Ridderstraat het moderne *Diaconaal Verpleeghuis Janskliniek* geopend en Jansstraat 36 als zorgcentrum verlaten. Het zal al in dit verband zijn geweest dat de Hervormde Kerk het schilderij in 1961 aanbood aan de Rijksinspecteur voor Roerende Monumenten.[16] Met een door het Frans Hals Museum uitgebracht negatief advies zag hij aanvankelijk af van aanvaarding van het aanbod, maar in 1964 bracht hij schilderij en toelichting alsnog te Delft toepasselijk onder bij de Topografische Dienst. Rond 1975 werden beide overgebracht naar de MD.[17]

Fragmentarische levensschets

Omdat, met name het schilderij, eind vorige eeuw in Nederlandse geodetische kring zo bekend werd en voor Stichting De Hollandse Cirkel als 'handelsmerk' geldt, lijkt het de moeite waard te trachten over de vermoedelijk afgebeelde landmeter Andries van der Walle meer aan de weet te komen. Ook al omdat een reproductie van het schilderij tegenwoordig in posterformaat (!) verkrijgbaar is.[18] Wanneer werd hij geboren, wie waren zijn ouders, had hij broers en/of zussen, trouwde hij en zo ja wanneer en met wie, had hij kinderen en - omdat dit, in het bijzonder, nog steeds de vraag lijkt te zijn - waar overleed hij en werd hij begraven?

15 Diverse bronnen, o.a. W. Cerutti, *Zevenhonderd jaar Janskerk Haarlem 1318-2018*, Haarlem 2018
16 Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, schriftelijke informatie februari 2020
17 Dr.ir. Menno Tienstra, persoonlijke informatie
18 www.walmart.com

Sedert Adri den Boers oproep van omstreeks 1983 zijn de “echte Haarlemse archivalia” genoegzaam online ontsloten om - zelfs thuis werkend - meer over de vermoedelijk geportretteerde landmeter Andries van der Walle te weten te komen; meer dan dat hij - ‘toevallig’ vermeld onder het genoemde schilderij - op 4 september 1671 overleed en op grond van zijn in 1644 verworven bevoegdheid als landmeter, in de vorm van tientallen kaarten in de beeldbank van het Noord-Hollands archief een rijk oeuvre naliet; grotendeels gebaseerd op eigen metingen in de regio, maar ook kopieën door of naar hem.

Op zoek naar sporen van Andries van der Walle persoonlijk, bieden dus alleen 1644 en 1671 houvast.

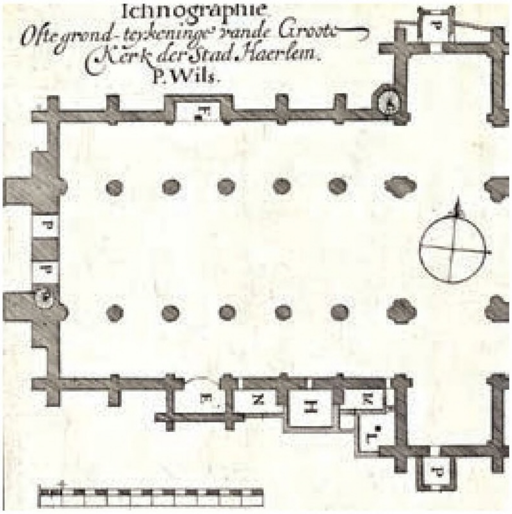

Westelijk deel ‘middelkerk’ (schip) St.-Bavo, uitsnede kopie plattegrond J. v.d. Velde naar P. Wils (vóór bouw Grote Orgel 1735-‘38). Bron: beeldbank NHA

De Jansstraat met Janskerk tussen St.-Bavo en Janspoort op stadskaart Andries van der Walle 1655 (uitsnede). Bron: beeldbank NHA

Doop Andries van der Walle, 28 aug. 1616. Uitsnede DTB Haarlem nr. 6, p. 117. Bron: NHA

Omdat in zijn oeuvre nergens de actuele leeftijd van de landmeter is gevonden, moest bij een schatting van zijn geboortedatum worden uitgegaan van het jaar 1644 van zijn admissie, leidend tot het tijdvak 1600-1625, waarbinnen in Haarlem slechts één doop-kandidaat te vinden bleek: op 28 augustus 1616.[19]

Andries zou dan de zoon zijn geweest van ene Meuwis van der Walle uit Ronse en Lysbeth van de Capelle. Afkomstig uit Ronse in Oost-Vlaanderen, had de protestante Meuwis/Meeus van der Walle dan ‘eertijds’ waarschijnlijk het destijds overwegend rooms-katholieke Ronse

19 Noord-Hollands Archief (NHA), Herv. Gemeente Haarlem, Doop-,Trouw- en Begraafboeken (DTB-boeken) nr. 6, pag. 117

om geloofsredenen moeten verlaten en had hij een heenkomen gevonden in Haarlem. In Ronse vertrouwd met de textielnijverheid, kan Meeus van der Walle in Haarlem als wever of anderszins in die bedrijfstak aan de slag zijn gegaan. Een huwelijk van Meeus en Lysbeth is binnen een verwacht tijdvak (1605-1616) voorafgaande aan Andries' doop in Haarlem niet gevonden, evenmin als daarvoor of daarna dopen van eventuele broers of zussen van Andries. Dit zou erop kunnen wijzen dat Meeus en Lysbeth eerder in Ronse of elders buiten Haarlem waren getrouwd. Nader speurwerk zou hieromtrent uitsluitsel moeten geven.

Uitgaande van deze, in 1616 geboren, Andries van der Walle en de admissie van 'onze' landmeter in 1644, kan laatstbedoelde in 1651 te Haarlem in het huwelijk zijn getreden; op 16 april burgerlijk en op 9 mei voor de Kerk van de Hervormde Gemeente, als jongeman van (geboren te) Haarlem, wonende in de Jacobijnestraat, met Trijntje Jakobs, jongedochter van Tönningen (aan de mond van de Eder, in Sleeswijk Holstein) en in Haarlem wonende in de Warmoesstraat.[20]
Het echtpaar zal in de Jacobijnestraat zijn gaan wonen, het adres van waaruit de landmeter zijn beroep zal hebben uitgeoefend; zeker aanvankelijk en misschien zelfs tot zijn dood, ruim twintig jaar later.

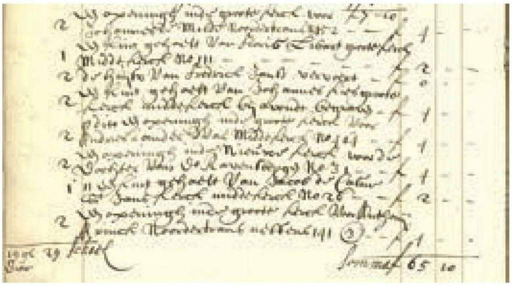

Begrafenis Andries van der Walle, 8 sept. 1671, St.-Bavo Middelkerk 464. Uitsnede DTB Haarlem nr. 77, p. 374. Bron: NHA

Grafopening 'middelkerk', St.-Bavo met zicht op het Grote Orgel. Gravure J.C. Philips (1763) naar tekening G. Toorenburgh (1762). Bron: beeldbank NHA

Naarstig zoekend in de doopboeken van de Hervormde Gemeente te Haarlem, werden tot einde 1659 geen nakomelingen van Andries van der Walle gevonden, wat erop zou kunnen wijzen dat er waarschijnlijk geen "nazaten […] in de geodesie" zijn te vinden.

Middelkerk 464 in de Sint-Bavo

Voor de op 4 september 1671 overleden Andries van der Walle werd op 8 september daaraanvolgend in het schip van de Grote of Sint-Bavokerk graf *middelkerk nummer 464* geopend.[21] Op 11 april, nauwelijks vijf maanden daarvóór, was zijn vrouw (stellig nog Trijntje Jakobs) hem daar voorgegaan.[22]

Dit graf stond in 1688 op naam van Haarlems schepen Pieter Steyn (1651-1694; grootvader van zijn in 1706 geboren naamgenoot, de landelijk bekende raadpensionaris)[23], maar in

20 NHA, DTB nr. 52, pag. 261
21 NHA, DTB nr. 77, pag. 374 en nr. 78, p. 192
22 NHA, DTB nr. 77, pag. 328
23 NHA, Ned. Herv. Kerkvoogdij, inv. nr. 135. Hier: *middentrans* i.p.v. *middelkerk*

1671 mogelijk nog op andere naam. Omdat van vóór 1688 een overzichtelijke boekhouding op de grafrechten in de Sint-Bavo niet (meer) aanwezig blijkt te zijn, moet het hier bij een gissing blijven. Mede gezien het blijkbaar kinderloos overlijden van Andries van der Walle, mag daarbij worden verondersteld dat de familie Steyn het recht op *middelkerk 464* al vóór 1688 (lees: na 1671) bezat en dat het via burgemeester Jacob Steyn (1606-1679) in 1679 vererfde op zijn genoemde zoon Pieter. Opmerkelijk genoeg dan, maakten de Steyns geen gebruik van hun rechten op *middelkerk 464* en hielden zij het zeker tot medio 18de-eeuw bij hun al bestaande recht op graf nummer 137 in de 'zuidertrans' van de kerk. Te beginnen bij genoemde Jacob Steyn in 1679 met echtgenote in 1688 en Pieter Steyn zelf in 1694. Kennelijk kozen zij ervoor 'onder ons' te blijven. Onverlet hun tot 1784 gecontinueerde aanspraken op *middelkerk 464.*

Voor zover na te gaan, werd in *middelkerk 464* overigens slechts spaarzaam begraven. Chronologisch terugtellend vanaf 1671, vonden er vóór de begrafenis van Trijntje Jakobs en Andries van der Walle, in tientallen jaren slechts enkele 'openingen' plaats. Laatstelijk in 1661 voor Aagje Claesdr. van Duren (*1579),[24] weduwe van Willem Cornelisz Lakeman (*1575, regent Oudemannenhuis 1616-1639) en in 1648 voor haar zus Anneke Claesdr. van Duren,[25] weduwe van Pieter Andriaensz Verbeek (burgemeester 1627-1632). Vermoedelijk had ook hun beider zus Cunera Claesdr. van Duren (*1581), weduwe van Augustijn Jacobsz. Steyn, er in 1640 haar laatste rustplaats gekregen. Ook Lakeman (†1644), Verbeek (†1637) en Steyn (†1624) werden in de Grote Kerk begraven, maar het is niet gebleken dat dit in *middelkerk 464* was.
Belangrijk is het om hierbij op te merken dat Cunera van Duren - in 1606 getrouwd met de al genoemde Augustijn Jacobsz Steyn - de moeder was van de bovengenoemde burgemeester Jacob Steyn, wiens zoon Pieter in 1688 het recht op graf *middelkerk 464* genoot; aldus een recht dat Augustijn al kan hebben genoten en op grond waarvan dit graf in 1640 ten behoeve van zijn vrouw Cunera zou kunnen zijn 'geopend'; en vervolgens in 1648, respectievelijk 1661, ook voor haar zussen Anneke en Aagje, die zelf geen directe band hadden met de familie Steyn, maar desondanks wel in aanmerking kwamen om in *middelkerk 464* te worden begraven. Anders dan voor haar beide zussen het geval was, is niet met zekerheid vast te stellen dat Cunera er werd begraven. Het over 1640 beschikbare begraafboek vermeldt geen grafnummers, evenmin als de oudere boeken die zouden kunnen uitwijzen of er al eerder Steyns, dan wel relaties van hen, in *middelkerk 464* werden begraven.

"Het Juichende orgel", (vermoedelijk in 1919) gefotografeerd vanuit de zuidelijke zijbeuk (zuidertrans) St.-Bavo. Bron: Nationaal Archief/ Collectie Spaarnestad/Adriaan Boer

24 NHA, DTB nr. 73, pag. 199
25 NHA, DTB nr. 71, pag. 200

De waardering die de landmeter van de zijde van het Haarlemse stadsbestuur genoot, kan de invloedrijke burgemeester Jacob Steyn - sedert 1634 al lid van de vroedschap - er in april 1671 toe hebben gebracht het door zijn familie sinds jaar en dag gehuurde graf *middelkerk 464* aan Andries van der Walle ter beschikking te stellen voor de begrafenis van diens overleden vrouw Trijntje en in september daaraanvolgende voor de bijzetting van de landmeter zelf.

Na hen werd het 31 augustus 1880 voordat het graf weer werd geopend; voor 'zekere' Annetje Paulus,[26] denkelijk weer een bij de familie Steyn gewaardeerde bekende. Verder schijnt de plaatselijke grafrust tot eind 17de eeuw te zijn gerespecteerd. Of en hoelang dat ook in de 18de eeuw zo bleef, zou nog moeten worden nagegaan. Zeker is wel - zoals eerder opgemerkt - dat de rechthebbende familie Steyn zich tot 1784 onthield van eigen gebruik. Toen, op 24 januari, 'verboekte' de kerkvoogdij *middenkerk 464* op de in Polle (Hannover) geboren tabakshandelaar Johan Christoffel Lodewijk Kuelendaal,[27] die zijn recht al op 26 juni 1784 overdeed aan Laurijntje Kaase, in januari 1774 te Haarlem burgerlijk getrouwd met de doopsgezinde grutter Jan Bevel. Vanuit Amsterdam, waarheen zij vrijwel meteen in 1774 waren verhuisd, lieten de kennelijk bejaarde Laurijntje en Jan zich op 18 november 1785,[28] respectievelijk 4 maart 1786,[29] te Haarlem in Sint-Bavo *middelkerk 464* begraven.

Na die bijzettingen was het recht inzake graf *middelkerk 464* vacant; voor de kerkvoogdij een gelegenheid om het per 29 juli 1786 te 'verboeken' op het Diaconie-Aalmoezeniersarmenhuis te Haarlem,[30] een instelling die zich tot 1825 de periodieke verhoging van het grafrecht liet welgevallen. Daarmee was Andries van der Walles laatste rustplaats voorlopig in vertrouwde handen. Voor zover na te gaan, hadden er in de periode 1786-1825 in *middelkerk 464* geen bijzettingen plaats en, omdat er vanaf 1829 in het geheel niet meer in kerken begraven mocht worden, zouden dus de 'openingen' van *middelkerk 464* voor Laurijntje Kaase (1785) en Jan Bevel (1786) de laatste zijn geweest.

Links vóór het Grote Orgel

Op grond van de door de kerkvoogdij gevoerde boekhouding op grafrechten in de Sint-Bavo,[31] werd omstreeks 1800 van de kerk een grafzerkenkaart getekend;[32] helaas anoniem, maar fraai en duidelijk (133 x 65 cm). Gezien en geteld vanaf het koor is daarop graf *middelkerk 464* in rij 32 keurig ingetekend; iets links vóór het in 1735-1738 gebouwde grote Christian Müllerorgel.

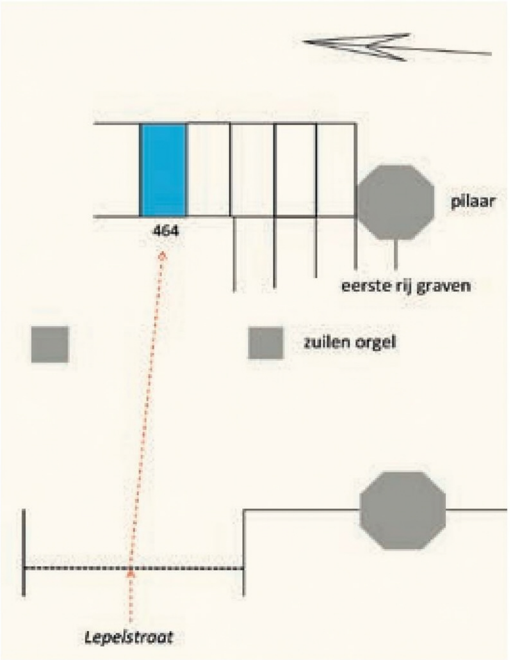

Looproute vanaf Lepelstraat naar graf Andries van der Walle, Middelkerk 464. Tekening schrijver, schetsmatig naar beeldbank NHA, inv.nr. 51001351

26 NHA, DTB nr. 81, pag. 429
27 NHA, Ned. Herv. Kerkvoordij, inv. nr. 136
28 NHA, DTB nr. 97, pag. 567
29 NHA, DTB nr, 98, pag. 13
30 Als noot 27
31 Idem
32 NHA, Beeldbank, inv. nr. 51001351

Nu ter plaatse, vanaf de Lepelstraat door de rechterdeur van het westelijk kerkportaal binnenkomend en vrijwel rechtdoor lopend, ligt *middelkerk 464* in de tweede rij graven, het vijfde links naast de eerste rondom vrijstaande pilaar rechts.
Dáár werd landmeter Andries van der Walle op 8 september 1671 begraven; sinds jaar en dag staan hier ten gerieve van kerkgangers en/of muziekliefhebbers stoelen of banken. Voor ook historisch-geodetisch geïnteresseerde bezoekers is dit wellicht een plekje om naar te zoeken.

Een kerkbank in 1919 met de uiterst rechtse achterzitplaats aangeschoven bij de oostelijke korte zijde van zerk Middelkerk 464. Detail "Het juichende orgel"

Een nieuwe poging van Krayenhoff om een driehoeksnet te meten (3)

Jan Stehouwer

In een vorige aflevering (DHC 2019-1) heb ik Krayenhoff zelf kunnen citeren uit zijn brief aan Von Zach van eind 1803, zoals die is afgedrukt in de *Konst- en Letter-Bode* van 10 april 1804. Schrijft hij aan het begin van zijn brief nog (blz. 227) dat hij voor de *"bekwame Standlinie"* die hij nog zou moeten meten, *"voor als nog geene geschikte plaats had uitgekozen"*, op blz. 234 staat: *"het meten der Grondlinie, waar van hier boven gesproken, en waar toe reeds eene zeer geschikte plaats in het Noordelijk gedeelte van het Departement Friesland is uitgekozen, te weten in het zoogenaamde Oude Bild van St. Jacobi af tot L. Vrouwe Parochie toe; zynde een afstand van ongeveer 5000 tooisen*[1]*; kunnende daadlyk deze grondlinie op de daar aan evenwydig gelegene torens van Franeker en Leeuwarden overgebracht worden"*. Die beide punten komen overigens niet voor op het bijbehorende kaartje van die brief, dat ging niet verder dan Staveren en Lemmer (zie DHC 2019-1, blz. 23), en in het definitieve driehoeksnet komt deze zijde ook niet voor, maar wel de zijde Harlingen-Leeuwarden.

Het valt op, dat hij kennelijk nog geen precies plan voor zijn driehoeksnet klaar had liggen. Hij moest geregeld zijn plannen aanpassen. En dat zal de kwaliteit van zijn driehoeksnet zeker ten goede gekomen zijn. Want pas als je zelf ter plaatse aanwezig bent, kun je zien wat de meest geschikte hoekpunten zijn.

Driehoeksmetingen slechts een bijbaan

Bovendien had Krayenhoff nog meer werkzaamheden te verrichten, zowel uit hoofde van zijn militaire functie als vanuit zijn functie bij de Waterstaat. Zo werd *"de Administratie van den Waterstaat"* gereorganiseerd, *"bij welke*

1 Een Toise [=Vadem] = 6 pieds [=voeten] = 6 x 12 pouces [=duim] = 6 x 12 x 12 lignes [=lijnen of strepen] = 1,9490 meter.
Van Kerkwijk, blz. 207, bij de Franse maten + persoonlijke aantekeningen van J.A. van der Linden van de Topografische Dienst

de Heer KRAYENHOFF weder een vast emplooi bekwam, en op den 14e October 1803 is aangesteld geworden tot Inspecteur van den Beneden-Rhijn en Leck, de Whaal, de Merwede, den Goudschen Yssel, de Killen, de geheele Maas, den Baardwijkschen Overlaat, de Oude Maas en het Bergsche Veld. Waarbij hij dan ook van nieuws gelegenheid kreeg, om de taak zijner Waterpassingen en proefnemingen te vervolgen, ...".[2] Van der Plaats schrijft daar verder over: *"De triangulatie was voor Krayenhoff minder een opdracht dan een vergunning: hij mocht ze uitvoeren, maar slechts in den tijd, die van den gewonen dienst voor het leger en den waterstaat overbleef. En daar deze dienst in den Napoleontischen tijd geen sinecure was, bleef er in 1804, 1806 en 1809 voor de metingen volstrekt geen tijd over".*[3] Verder blijkt, dat niet op alle punten die op zijn kaartjes van 1802 en eind 1803 afgebeeld staan, ook al hoekmetingen hadden plaats gevonden. Die punten waren waarschijnlijk wel verkend, en in het terrein gemarkeerd, en misschien waren er al wel ergens vanuit andere punten richtingen naar die punten gemeten. Maar, ook in de periode dat Krayenhoff zich bezig moest houden met zijn andere taken lag niet al het werk voor de nieuwe kaart stil. Zijn neef, M.J. de Man, die al eerder metingen had uitgevoerd in het Rijk van Nijmegen,[4] was in 1802 belast met de opmeting van de Veluwe, en deze zal waarschijnlijk wel geregeld contact met zijn oom hebben gehad over de voortgang van zijn werkzaamheden. Maar Krayenhoff had sinds 1801 de wiskundige Jacob de Gelder in dienst genomen voor het uitvoeren van de berekeningen van het driehoeksnet, want *"noch Kraijenhoff, noch de overigens zeer bekwame officieren van zijn bureau voor kaarteering waren op de hoogte der Geodesie ...".*[5] Maar *"over geld kon niet ruimelijk beschikt worden"*, en zo kreeg De Gelder *"derhalve het daggeld van vijf guldens (het daggeld van een landmeter), toegelegd aan de Heeren Teekenaars, die bovendien hunne militaire bezoldiging genoten !... Terloops zij gezegd, dat De Gelder zich geheel belangeloos beijverde, om bijna dagelijks gedurende den winter van 1801-1802 den Directeur Kraijenhoff van nut te zijn".*[6] Maar het liep allemaal niet zo voorspoedig als gehoopt was, zodat het Bestuur niet meer zo positief tegenover de werkzaamheden van de kaart stond als daarvoor, en daarom minder geld voor het werk beschikbaar wilde stellen. In 1804 kreeg Krayenhoff daarom ruzie met De Gelder, omdat hij zijn medewerkers slecht betaalde. *"Schoorvoetend mogt men de declaratiën van daggelden indienen, zij werden desniettemin zeer achterlijk betaald."* Omdat De Gelder het geld nodig had voor het onderhouden van zijn gezin, en Krayenhoff niet inging op de klachten, stuurde De Gelder eind 1804 een *"verzoekschrift, tot vaste en geregelde uitbetaling aan den Minis-*

Portret van M.J. de Man jr., uit Frans Scholten "De gemeente Rheden op oude kaarten", blz. 90, Oorsprong: Iconografisch Bureau, Den Haag

2 Tydeman p. 48, zie ook Uitterhoeve pp. 158 t/m 161.
3 J.D. van der Plaats, p. 239
4 J. Stehouwer, DHC 2017-4, pp. 162 t/m 164
5 G.J. Verdam, Het leven van den Hoogleeraar Jacob de Gelder, blz. 22. (Door Google overgenomen uit de Algemeene Konst- en Letterbode, No. 46-54 van het jaar 1848)
6 G.J. Verdam, pp. 22/23

ter van Binnenlandsche Zaken". Die stuurde dat door naar Krayenhoff, die daarop eiste dat De Gelder zijn verzoek zou intrekken, die dat uiteraard weigerde. Krayenhoff adviseerde toen de Minister om De Gelder te ontslaan, wat daarop ook gebeurde.*"Zoo men een ambtenaar ontslaat, betaalt men evenwel het loon tot den laatsten dag van dienstverrigting. Maar hier werd de vordering voor het laatste drietal maanden onvoldaan gelaten, en zij is onvoldaan gebleven."*[7] René M. Haubourdin dateert, als ik zijn tekst goed begrepen heb, de ruzie tussen beiden in 1806, *"toen deze medewerker Binnenlandse Zaken verzocht om een vaste aanstelling en salarisverhoging tot f 2.000,- met behoud van zijn neveninkomsten als wiskunde-leraar en uitgever.... Als opvolger van De Gelder werd in 1806 de Zeeuwse arts en wiskundige Johan Fokker (1755-1831) benoemd tot 's lands astronomist op een jaarwedde van f 2200,-."*[8]

Signalen noodzakelijk

Dat de plannen steeds werden aangepast blijkt ook wel uit wat Van der Plaats schrijft in 1889, namelijk: in 1803 *"werd het noodig om op sommige punten signalen te plaatsen, te Kijkduin, op de kerk te Harderwijk, te Lemelerberg, Imbosch en bij het Loo.* ***De laatste drie zijn eerst in 1805 en 1807 als standplaatsen gebruikt****, maar Krayenhoff was blijkbaar op eene goede voortzetting bedacht".* In een voetnoot vermeldt Van der Plaats nog: *"De signalen te Harikerberg en Hettenheuvel zijn opgericht in 1805, die te Uelsen en Robbezand in 1807."*[9] Zandvliet schrijft: *"In het voorjaar van 1802 kon De Man voor zijn gebied* (de Veluwe [JS]) *nog niet beschikken over de resultaten van de nieuwe triangulatie van Krayenhoff en hij begon dan ook met het uitzetten van een grondlijn* (= een basis [JS]) *tussen Ede en Barneveld en daarna met hoekmetingen met het sextant vanaf verschillende torens en hoge plaatsen op de Veluwe. Eind 1802 en begin 1803 zette Krayenhoff ten behoeve van De Man allereerst zijn driehoeksmetingen met de Veluwe voort, waartoe o.a. een signaal werd gebouwd bij Hoog-Soeren* (dat is het punt Observatorium Veluwe [JS]) *en een stellage op de kerk van Harderwijk gezet.* ***De Man was daarmee een der eersten die profiteerde van de triangulatie van Krayenhoff."***[10] In Harderwijk zijn de metingen al op 15 augustus 1803 begonnen. Als we kaart nr. 21 van De Man uit de uitgave van Zandvliet bekijken, zien we daar aangeven "Signal No.I" bij wat op die kaart de naam "Bultjes Berg" draagt. Op deze afbeelding zijn, als men deze goed bekijkt, zelfs meetlijnen te onderscheiden! Dat punt blijkt, na vergelijking met de door Frans Scholten gepubliceerde afbeelding van de kaart IJssellinie 28, een uitgave van het Topographisch Bureau uit 1865 op schaal 1:25.000, het punt Imbosch van Krayenhoff te zijn. En in

Uitsnede uit blad 21 van de kaart van M.J. de Man, met daarop "SIGNAL I"

7 Verdam, p. 26/27
8 René M. Haubourdin, in *Caert-Thresoor* 1996 nr. 2, p. 42
9 J.D. van der Plaats, pp. 238/239
10 K. Zandvliet (1984), pp. 23/24 alsmede de kaarten nr. 21 en nr. 24

Uitsnede uit de strookkaart IJssellinie blad 28, uitgave van het Topographisch Bureau

Uitsnede uit kaart nr. 24 van De Man, met rechts het Loo, en bijna linksboven de plaats van het signaal.

het Nationaal Archief in Den Haag blijkt bij de "Berekening van de Geographische ligging van Holland" uit de metingen van Krayenhoff, dat inderdaad bij zijn punt 43 de bovenkant van de steen geschetst te zien is, met daarop: "SIGNAL N° I. 1805".[11] Het punt was al in het terrein aangegeven in 1803, en zoals hiervóór al is genoemd, had Krayenhoff door zijn andere opgedragen taken in 1804 geen tijd om aan zijn driehoeksnet verder te werken. Waarom dat punt door Krayenhoff Signal Imbosch is genoemd is mij niet duidelijk, omdat de Imboschberg wel 2 km noordelijker is gelegen, zoals nog net te zien is op bijgaande afbeelding, en het bosgebied en de buurtschap die daar weer ten noorden van liggen ook helemaal de naam Imbosch heeft. Het Signaal op kaart nr. 24 van De Man, ten westen van Het Loo, blijkt, na vergelijking met een topografische kaart op schaal 1:25.000, inderdaad overeen te komen met het Observatorium Veluwe van Krayenhoff, wat de opmerking van Zandvliet bewijst. Tot nu toe heb ik nog geen afbeelding kunnen vinden van de door Krayenhoff opgerichte signalen. Als iemand er wel afbeeldingen van kent, dan hoor ik dat graag!

Beschrijving van de Signalen door Krayenhoff zelf

Ik zal het daarom nu moeten doen met de informatie die hij daar zelf in 1813 over geschreven heeft in zijn "Verzameling van Hydrographische en Topographische Waarnemingen in Holland". Aan dit boekwerk, waarin het vooral gaat over zijn waterpassingen, heeft hij toegevoegd een "TWEEDE GEDEELTE. DRIEHOEKS-METINGEN IN HOLLAND". Hierin gaat hij op blz. 34 t/m 36 onder de kop AANMERKINGEN in op de gebruikte punten, en bij het tweede punt lezen we: *"dat men zich van twee soorten Signalen bediend heeft; van enkele bestaande uit eenen mast, waaraan boven een horizontaal kruis was vastgemaakt met manden of korven aan elken arm aangestoken en door nog eene mande boven en beneden opgesloten. Van deze soort heeft men*

11 Nationaal Archief, NL-HaNA 2.13.46 inv. nr. 208 Registers houdende de berekening van de Standplaatsen der triangulatie in Holland 1803-1811. Standplaatsen 43 en 47, en inv. nr. 210 Register houdende berekeningen van de geografische ligging van Holland

gebruik gemaakt op de stompe torens van ROTTERDAM en BENTHEM, op de kerken van HARDERWIJK en STRAKHOLT. Te DUINKERKEN was de Sein-mast van de Marine met eenige bossen van stroo omwonden en verdikt, gelijk ook het Signal op het Robbezand in de Zuiderzee, het welk bovendien nog een kruis met korven, als boven, droeg. De tweede soort van Signalen hadt eene driehoekige pyramidale gedaante, evenredig in grootte aan de afstanden, waaruit dezelve moesten gezien worden; zoodanig waren de Signalen op den Oldenhoove te LEEUWARDEN; aan den Imbosch op de Veluwe; op den Hettenheuvel bij SEDDAM; op den Harikerberg bij GOOR; op den Lemelerberg bij OMMEN; op eene der hoogten bij ULSEN en op Kijkduin nabij den HELDER. De plaats dezer zes laatste Signalen is bewaard geworden door eenen gehakten steen, in het middelpunt dezer standplaatsen, ter diepte van 7 voeten in den grond gegraven, en één voet daar boven uitstekende, met het woord SIGNAL, het jaartal en N°. op het boven-vlak ingebijteld. Reeds zijn 'er twee van deze verkenmerken verloren geraakt, te weten, dat van den Imbosch, staande op eene zandduin, die verstoven is, en waardoor het Signal is omgevallen; de versterkings-werken, sedert twee jaren op Kijkduin aangelegd, hebben eveneens het daar gestelde verkenmerk vernietigd. Op de Veluwe, omtrent een uur gaans ten westen van het LOO, nabij de boeren woning, het Eerd-gat genaamd, is men verpligt geweest, om, tot voordzetting van den schakel der driehoeken over de hoogtens en bosschen, eene houten stellaadje op te rigten ter hoogte van 90 voeten (28 meters); de plaats van dezen toestel is mede zorgvuldig bewaard gebleven door middel van een zwaar blok van gehouwen steen, 8 voeten diep in het middelpunt van het Signal ingegraven, met het woord OBSERVATORIUM op het boven-vlak ingebijteld. Op de bank in de Zuiderzee, het Robbezand genaamd, was men verpligt, om, ter verbinding der eilanden met het vaste land, nog een ander stellaadje te doen oprigten, tot het doen der waarnemingen geschikt. De juiste plaats hiervan heeft men getracht te bewaren door het doen zinken van eene groote blaauwe zark, met het ingebijteld opschrift SIGNAL 1807; deze bank is zeer hard en de zark gewis te zwaar om door den slag der golven te kunnen verplaatst worden: de bekende tophoeken om het middelpunt van het gewezen Signal kunnen dit verkenmerk, met den Sextant in de hand, doen wedervinden, gelijk wij meer dan eenmaal met goed gevolg beproefd hebben. Op de daken der kerken van HARDERWIJK en STRAKHOLT, welke geene torens bezitten, heeft men, tot het doen der waarnemingen, al mede houten stellingen doen timmeren."

Tot zover de tekst van Krayenhoff zelf.
Van der Plaats noemt uiteraard ook deze signalen, en schrijft op blz. 266/267:*"Het waren eenvoudige driehoekige pyramiden, wier centrum door een zwaren steen in den bodem werd vastgelegd.* ***De repetitiecirkel stond daarnevens op de grond.*** *Op de Veluwe, een uur ten westen van het Loo* (in een voetnoot onderaan blz. 267 schrijft hij: *"Krayenhoff noemt dit station: Observatorium op de Veluwe. Voor de kortheid heb ik het Loo geheeten.") nabij de boerenwoning het Eerdgat genaamd, moest echter een stellaadje van 28 M. hoog gebouwd worden,* ***en boven op dat wankele gevaarte werden op windstille dagen de hoeken tusschen de omliggende punten gemeten.*** *Eene bijzondere merkwaardigheid was het signaal Robbezand, bestaande uit een zwaren paal, omhuld met manden en stroobossen, terwijl daarnevens een paalwoning voor het instrument was opgericht. Nooit te voren, en zoo ver ik weet, ook nooit daarna, heeft men midden in een vier meters diepe zee een driehoekspunt geconstrueerd."* Met vetgedrukte letters heb ik de passages aangegeven die *niet* in "de Verzameling van Hydrographische …." staan. Het lijkt mij met elkaar in strijd te zijn dat Van der Plaats eerst schrijft, dat de repetitiecirkel naast de steen op de grond stond, terwijl juist bij het hoogste signaal op dat "wankele gevaarte" de hoeken gemeten zouden zijn. Maar naar die signalen konden natuurlijk wel de richtingen vanaf omliggende driehoekspunten gemeten worden. De plaats van het punt Observatorium Veluwe is ook nu nog aanwezig. In het plaatselijke driehoeksnet voor de kadastrale opmeting van Apeldoorn in 1828, door de landmeters H.J. Machen, L.C. Machen en A.U. Machen, komt

dit punt "m" voor als "Steenenpaal" van het "Observatorium van de Generaal Kraaienhof".[12] Ook in de latere driehoeksnetten van Stamkart, die het punt hersteld heeft, en in het net van de Rijksdriehoeksmeting is dit punt gebruikt.

Deze bovenstaande tekst over de signalen stond al maanden in de tekst van deze aflevering zoals ik die klaar had liggen, maar die gelukkig door een ruim aanbod aan kopij toen niet kon worden geplaatst. Recent heb ik van Frans Scholten aanvullende informatie uit het Nationaal Archief (zie de bij noot 11 genoemde plaatsen) ontvangen. Hierdoor kan ik nu van het Signaal Imbosch en het Observatorium bij het Loo en het signaal aanvullende gegevens geven. Boven de beschrijving van de standplaats Imbosch staat een situatietekening met daarop de punten waarnaar de richtingen gemeten zijn. De beschrijving is: "*Drie en Veertigste Standplaats. Signaal Imbosch. Den 16' Julij 1805. De waarnemingen Zijn gedaan geweest op de plaats A aan den voet van een pyramiedsch driehoekig Signaal, opgericht op de kruin van een Kleine Zandigen Heuvel in de omstreken van een Bosch genaamd Imbosch (Beijenbosch). … De top van het Signaal nijgde zich naar het westen 1,333 voeten over, wij hebben deszelfs punt van projectie in den grond tot Centrum der Standplaats genomen, en deze overnijging is nimmer onze aandacht ontgaan in het Observeren van dit Signaal van de omliggende standplaatsen. De Cirkel was geplaatst op 16 voeten beneden het mirespunt* (dat is het richtpunt [JS]), *men had in het Centrum dezes Standplaats een hardsteen in den grond gegraven dragende de inscriptie zoo als de overige signalen, doch de duin, sedert dien verplaatst zijnde, uit hoofde van de ligtheid van het Zand waaruit zij was zamengesteld, zoo is de steen ontbloot en omver gegooid en bevindt zich niet meer in het Centrum van het eertijds Signaal…..*"

De tekst geeft dus aan, dat de hardstenen paal was geplaatst in de projectie van het richtpunt, en dat deze plaats als centrum C is genomen,

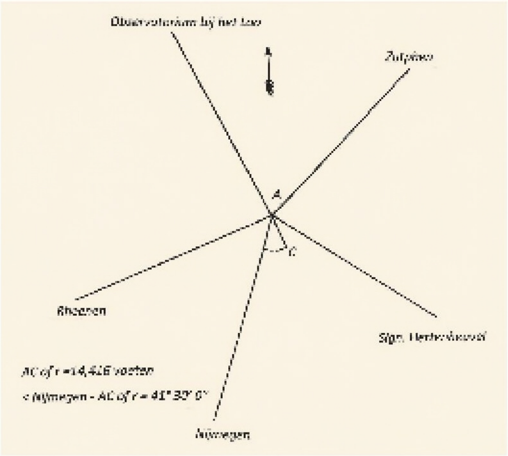

Schets van de in punt 43, Signaal Imbosch, gemeten richtingen

maar dat de richtingsmetingen hebben plaatsgevonden in een punt A aan de voet van het signaal. Zoals op de schets is te zien was de afstand AC 14,416 voeten, en is de hoek vanuit A tussen het centrum en Nijmegen vermeld. Op de volgende bladzijden van het register zijn de richtingen herleid tot het centrum C.

Ook van het Observatorium Veluwe is nu veel meer informatie bekend. Ook van dit punt neem ik die tekst weer over: "*Zeven en Veertigste Standplaats. Het Observatorium bij het Loo op de Veluwe. Den 7. 8. 10. 13. 16. 17. 20. en 21 Junij 1805. Uit gebrek van een toren of ander geschikt voorwerp om de driehoeks Schakels over de Veluwe te vervolgen, heeft men genoodzaakt geweest Hunne toevlugt te nemen tot het construeren van Stelling Observatorium waarvan men de beschrijving nader zal doen…. De waarnemingen zijn gedaan geweest op verschillende verdiepingen van het getimmerte, 25 voeten beneden het mirespunt gezien van Harderwijk, 9 voet onder het zelfde punt gezien van Kampen, Zutphen, op den Lemelerberg en den Imbosch en te Rheenen en eindelijk 45 voeten boven het gezegde punt gezien van Amersfoort, wanneer de Kruisdraden der kijkers inclineerde heeft men de voet van het Signaal gepointeerd. De ongestadigheid*

12 Zie "Kadastrale Atlas Gelderland 1832. Apeldoorn". In het boekje met de tekst en Kadastrale gegevens, op pp. 26 en 27.

van het weer gedurende de 17 dagen dat wij hebben moeten passeren op deze Standplaats gevoegd bij de beweegbaarheid van dit observatorium hetgeen weinig Solide was, zijn wij verpligt geweest om de vereischte Zekerheid te krijgen door de herhaalde waarnemingen…. In het midden van deze Standplaats, heeft men een groote hardstenen parallellipipide in den grond gegraven een voet erboven dezelve uitstekende en dragende het opschrift op den bovenkant "ObservaTorium 1805."

Uit deze nieuwe informatie blijkt dat de beschrijving door Van der Plaats goed was. Als laatste hierbij een beschrijving van het Signaal op de Harikerberg, nabij Goor. *"De "eerste Hoofddriehoeksmeting van Nederland" (1802-1811) werd bijna geheel door Krayenhoff persoonlijk uitgevoerd. Zo verrichtte hij ook de metingen voor het punt Harikerberg zelf. Dit gebeurde in 1807 op donderdag 25 juni, woensdag 1 juli, donderdag 2 juli, vrijdag 3 juli en zaterdag 4 juli. Toendertijd was er nog geen toren of ander bouwsel, en de Herikerberg was vooral begroeid met heide, er was geen of bijna geen bos. Men had onbelemmerd uitzicht. Voor de meting werd op de top een zogenaamd "signaal" geplaatst, een open driezijdige pyramide, van boven bedekt met planken en 16 voet (ongeveer 5 meter) hoog. De top van het signaal werd gebruikt als richtpunt voor de omliggende driehoekspunten: de Lemelerberg, de Oldenzaalse Plechelmustoren, Ahaus, Groenlo en Zutphen. Het eigenlijke driehoekspunt op de Herikerberg was onder het signaal op de grond. Dit punt werd na de metingen gemarkeerd met een hardstenen paal. Deze paal is in de loop van de 19e eeuw verloren gegaan."*[13]

Zoals hiervoor al is vermeld, was hij in 1804 door zijn andere taken niet aan het verder meten van zijn driehoeksnet toegekomen. *"In den jare 1805 scheen de Republiek van nieuws te zullen bedreigd worden, door de tegen Frankrijk Verbondene Mogendheden; en daar noch de frontieren aan de landzijde in de vereischten staat, noch de personele middelen van defensie, toereikende waren, was men algemeen van oordeel, dat ten minste de belangrijkste stad der geheele Republiek, Amsterdam, in geduchten staat behoorde gebragt te worden, om zoo lang mogelijk, de onafhankelijkheid van den Staat te kunnen waarborgen. Het was dan ook dien ten gevolge, dat de Luitenant-Colonel KRAYENHOFF, op den 20sten September 1805 bevel ontving, om zonder eenige bepaling, gemelde stad in staat van tegenweer te stellen, terwijl de wijze hoe, geheel aan hem werd overgelaten. Al spoedig had hij daartoe een algemeen ontwerp vervaardigd, hetwelk dan ook goedgekeurd zijnde, in vervolg van tijd, meerendeels onder zijne Directie is uitgevoerd geworden"*, aldus de door Krayenhoff zelf opgestelde tekst.[14] Toch heeft hij in dat jaar 1805 wel zestien Primaire stations bezocht, waaronder de punten Imbosch (43), Hettenheuvel (44), Observatorium op de Veluwe (47), Zutphen (48), Grol (=Groenlo, 49) en Harikerberg (50).[15]

Geraadpleegde literatuur

Behalve de in mijn vorige afleveringen al genoemde bronnen, heb ik nu ook gebruikgemaakt van:

- C.T.R. Krayenhoff,*Verzameling van Hydrographische en Topographische Waarnemingen in Holland. Uitgegeven te Amsterdam, bij Doorman en Comp., 1813* (de datering van zijn voorwoord is 1 Julij 1813)
- G.A. van Kerkwijk, *GEODESIE. Voor de Kadetten van alle Wapenen. 1e druk. Uitgegeven te Breda ter Drukkerij van Broese & Comp. voor rekening van de Koninklijke Militaire Akademie. 1842*
- Frans Scholten, *De gemeente Rheden op oude kaarten. Uitgeverij Matrijs, Utrecht. 2010*
- J. Stoelhorst en J. Kolkman, *De Marke van Hericke. Uitgave van de Stichting Heemkunde Markelo, 2009*

13 De Marke van Hericke, pp. 51 en 52. Met dank aan Herman Quee
14 Tydeman, pp. 48/49.
15 J.D. van der Plaats, p. 230

Historisch nieuws

Mutaties DHC

Aftredend DHC-bestuurslid prof.mr. Hendrik Ploeger (TU Delft) stelde zich in 2020 niet meer beschikbaar. Redacteur Frans Jansen trad om gezondheidsredenen af. Zijn naam stond sinds april 2000 in de colofon van dit tijdschrift! Van 1999-2010 schreef hij zelf ook vijf artikelen. Jansen werd opgevolgd door een andere gepensioneerde Kadasterman: Jan Stehouwer. Coördinator ir. Sieb Dijkstra ging bij het Kadaster met pensioen en is nu als DHC-coördinator 'vertrekkende'. De redactie dankt allen voor de goede samenwerking!
(Redactie DHC)

Opsporing en verhaal gezocht?

'En dan is er nog een vrijwilliger die 40 jaar cartograaf, landmeter, is geweest en ervaring heeft met radiografische bestuurbare modellen', aldus een artikel over de restauratie van een Zoetermeerse groeimaquette uit 1965.
(Algemeen Dagblad, 15 oktober 2019)

Uit boekbespreking in 'Tijdschrift voor Waterstaatsgeschiedenis' 2019-2

'Ook de chronologie speelt de auteurs soms parten. De Loonse Turfvaart vanuit Loon op Zand (of beter: Kaatsheuvel) naar de Dieze werd bijvoorbeeld in 1642 formeel opgeheven, waarna bruggen en sluizen werden gesloopt. Het was het resterende tracé van deze vaart waarvoor de landmeter Bastingius in 1658 voorstelde om het te gebruiken voor een breed kanaal om overtollig water vanuit het Bossche Broek te laten afstromen naar de westelijke Langstraat. Aanleiding daarvoor was de dijkdoorbraak die veel schade berokkende en die op de grens van Loon op Zand en Waalwijk een grote plas, het Galgenwiel, deed ontstaan. De heer van Loon op Zand (niet 'van Loon' zoals de auteurs schrijven) stak hier een stokje voor en het plan van Bastingius werd niet uitgevoerd.'
(Bespreking van: Bas Bevaart, Vier eeuwen militaire inundaties rond 's-Hertogenbosch, 2018)

14. Symposium zur Vermessungsgeschichte…

…am 20. April 2020 in der Rotunde des Dortmunder Museums für Kunst und Kulturgeschichte -
Thema: Geodätische Technikgeschichte,
Beginn 10:00 Uhr
(www.vermessungsgeschichte.de)

Duitse bedrijven schuwen vakhistorie niet…

'HxGN LIVE / LEICA TOUR Germany ist ab 2020 der neue Name für die Traditionsveranstaltung rund um Vermessungslösungen aus dem Hause Leica Geosystems. (…)
Vom 20. Januar bis zum 11. Februar 2020 tourt unser Bus durch ganz Deutschland. Auf der Route liegen Kassel, Osnabrück, Sprockhövel, Köln, Koblenz, Hamburg, Hannover, Jena, Dresden, Berlin, Stockstadt/Rhein bei Frankfurt/Main, Karlsruhe, Stuttgart, Ulm, Erlangen und München.
Im Gepäck haben wir wieder eine Menge

Intussen afgelopen Duitse bustour (https://leica-geosystems.com)

interessante Inhalte: So sollen nicht nur die 200 Jahre / geoINNOVATION von Kern über Wild, Leica Geosystems bis hin zu Hexagon im Mittelpunkt stehen. Hier können Sie in einer Ausstellung in Erinnerungen schwelgen und staunen, was es damals schon so alles gab, denn wir haben Instrumente aus vielen Produkt-Generationen dabei.' (…)
(https://leica-geosystems.com)

…en evenmin 'Krimi mit geodätischer Expertise'

Mord(s)genau: Jetzt wird's grenzlich von Frank L. Mause (Autor). Ein heiterer Kriminalroman vom schmalen Grat zwischen Sauerland und Waldeck. Ein Notruf geht in der Nacht zu Pfingstsonntag bei der Leitstelle der Briloner Polizeiwache ein. Als die Beamten den Anrufer mitten im Wald finden, hat ein gefällter Baum seinen Wagen völlig zerstört. Der „singende Wirt von der Upländer Alm" ist tot, die Tageskasse fort. Die Leiche befindet sich exakt auf der Ländergrenze, wie ein Vermessungstrupp feststellen muss; die Zuständigkeiten sind zunächst unklar. Also wird eine länderübergreifende SoKo gegründet.
(www.amazon.de)

Panorama Mesdag had succesvol jaar 2019

'Panorama Mesdag blikt met nagenoeg 140.000 bezoekers terug op een succesvol jaar. De tentoonstellingen *STORM*, *Vanaf het hoogste punt: Landmeten in Mesdags tijd* en *Louis Apol op Nova Zembla* werden lovend ontvangen door publiek en pers. (…) Avontuurlijke samenwerkingen werden aangegaan met onder meer de TU Delft.'
(persbericht Panorama Mesdag, tegen 1-1-2020)
De tentoonstelling *Vanaf het hoogste punt: Landmeten in Mesdags tijd* was een succes voor ons met 70.000 bezoekers (…).
(dankbrief Panorama Mesdag aan Kadastermuseum, 25-9-2019)

Uit het eerste Kadastermuseum (3)

De geodetische 'collectie Nederland' is ruimer dan de IGIE-bestanden en de verzameling van het bedrijfsmuseum van het Kadaster in Arnhem.
Een voorbeeld uit het Belasting en Douanemuseum Rotterdam is object 14598, 'meetlint, landmeter van het kadaster'. Beschrijving: *Metalen houder met een metalen meetlint van 200 cm, [sic.] de breedte van het lint is 2 cm. De volle meters zijn aangegeven door getallen en de tussenliggende decimeters door metalen knopjes. Het meetlint heeft aan beide zijden een handvat. Merk Metri, niet voor handelsdoeleinden. Gebruikt door de landmeter van het kadaster.*
(www.collectienederland.nl/search/?q=meetlint+kadaster)

Metri-meetband, gebruikt door landmeter van het Kadaster, Belasting en Douanemuseum (www.data.collectienederland.nl)

Uit een niet-Kadastermuseum

Museum Flehite in Amersfoort heeft onder andere een houten gevelbord van een Kadasterkantoor (42,5x60x3 cm).
(www.flehite.adlibhosting.com/Details/collect/34517)

Gevelbord van 'Hijpotheken' en Kadaster (www.flehite.adlibhosting.com/Details/collect/34517)

Leidens ontzet(datum) en GPS

'Klassiek kaartlezen krijgt meer aandacht in de opleiding. Defensie vreest verstoring GPS door hackers. De satellietnavigatie is bij bond-

genoten al verstoord en bovendien dreigen militaire GPS'en te worden gemanipuleerd door vijandige hackers.'
(De Telegraaf, 3 oktober 2019)

Weleer koersveranderingen meten…

'De enige manier om te weten wanneer je van koers moest veranderen was door dit in te schatten met behulp van tijdens de reis verzamelde informatie. Zoals de snelheid van een schip gemeten met een zandloper en een log, de breedtepositie op aarde gemeten met een sextant, octant, astrolabium of jakobsstaf, de koersrichting gemeten met een kompas, en de tijd gemeten met een zandloper. Dit alles tekende je op in het logboek van het schip en zette je uit op een kaart. Feitelijk was je positie een grote gok met veel onzekerheden.'
(Uit artikel 'Op zoek naar de Aagtekerke' over in 1727 vergaan spiegelretourschip in: Tijdschrift van de RCE, 2019-4, p. 5)
Het sextant en de octant bestonden in 1727 nog niet… (red. DHC).

De Matigheid van Pieter Bruegel uit 1560…

…kende onze kring nog niet zo, maar DHC werd benaderd met een instrumentenvraag erover!

Philips Galle naar Pieter Bruegel de oude, Temperantia (Matigheid), Antwerpen 1560 (www.bing.com)

De landmeter vertegenwoordigt de geometrie in een voorstelling met de zeven 'vrije kunsten' plus de bouwkunst, de beeldhouwkunst en de schilderkunst, allemaal ondergeschikt aan de *Temperantia* of Matigheid (inclusief het meten). De satirische prent is gedrukt in 1560 in Antwerpen. Bijna alle beroepsbeoefenaars doen verkeerd wat ze zouden moeten doen. Rechtsboven in de prent de hoogte van een zuil meten met een passer, bijvoorbeeld. Het winkelkruis vlak daarbij wordt precies verkeerd-om weergegeven, de landmeter líjkt het te gebruiken als een jacobsstaf!
(Sieb Dijkstra)

200 jaar Noordhollandsch Kanaal…

…was aanleiding voor een reizende tentoonstelling. Van de drie steden waar de expositie werd opgesteld bekeek ik hem in 2019 in Purmerend. Kaarten speelden een grote rol. Mij viel van 'Rijkswaterstaat voor 1850' inv. nr. 530 op (1:2000): *'Situatie der leggende schepen in het Noord-Hollandsch Kanaal vanaf de Koopvaarderssluis te Nieuwediep op den 12den & 13den Februarij 1848'* van opzichter J.S. Bretz. Liet die dienst later bij het fotogrammetrisch karteren van wegbeheerkaarten alle auto's (en boerentrekkers) weg, hier werden de exact 100 schepen in de kanaalfile voor de sluis wel afgebeeld. Tabellen gaven er meer informatie over en ze verschilden in grootten en typen. Echte vastgoedinformatie stond er ook op: *'Deze 12 meerpalen geheid in 1847'*. Het Noordzeekanaal zou de in vijf jaar tijd gegraven, meest aangepaste, 80 km Noordhollandsch Kanaal snel vervangen.
(Adri den Boer)

Gemeentegrenzen Kromme Rijngebied

In nummer 2019-4 van het tijdschrift *Het Kromme-Rijngebied* verscheen van Kees Floor: 'Bepaling van de gemeentegrenzen in het Kromme Rijngebied' (p. 1-5).
(www.tussenrijnenlek.nl)

HisGIS 1832 Zuid-Holland Kustzone

Het Napoleontisch kadaster is het afgelopen jaar gedigitaliseerd voor de kustzone van Zuid-Holland: dat is ruwweg het gebied tussen Rotterdam en Noordwijk, met inbegrip van de steden Leiden, Den Haag, Delft, Vlaardingen

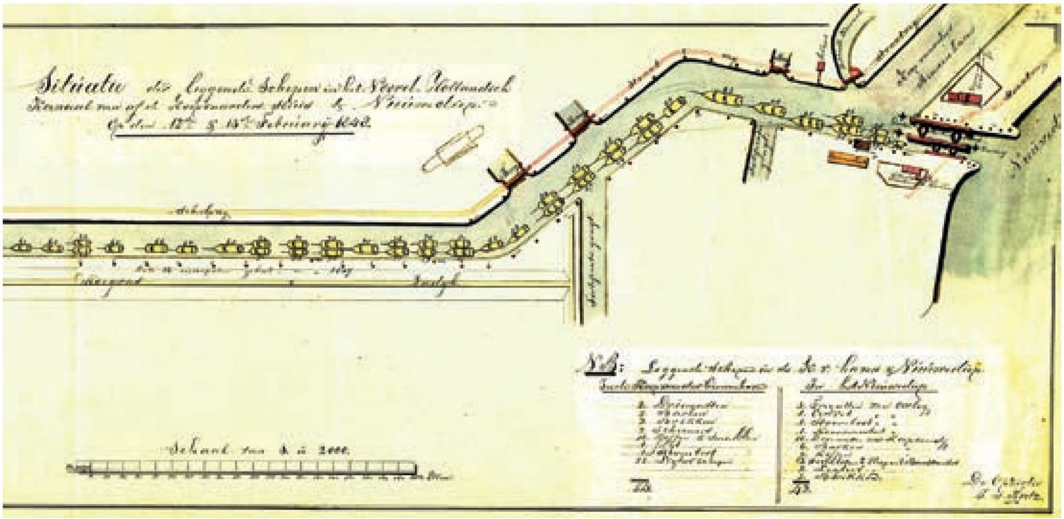

Rijkswaterstaatstekening van Noordhollandsch Kanaal in Den Helder, 1848 (www.noord-hollandsarchief.nl)

en Schiedam. Het HisGIS-team van de Fryske-Akademy en het Humanities Cluster van de KNAW heeft dit uitgevoerd in opdracht van de provincie Zuid-Holland in het kader van het door haar gesubsidieerde onderzoek *Hoven van Holland 900-1300*, dat wordt uitgevoerd aan de Universiteit Leiden. In het systeem is na controle en correctie ook bestaand materiaal opgenomen voor Delft en Rotterdam met hun ommeland, dat was vervaardigd op initiatief van de archiefdiensten van die gemeenten. Door HisGIS, het Historisch Geografisch Informatiesysteem, komt de informatie van het oudste kadaster beschikbaar in GIS. Hiermee wordt historische *Big Data* over de eigenaars, de waarde en het gebruik van meer dan 200.000 percelen uit de jaren 1812-1832 toegankelijk. Dit systeem kan door iedereen via het internet op www.hisgis.nl worden geraadpleegd. Het resultaat kan daarbij gelegd worden over alle mogelijke andere datasets en kaarten, zoals luchtfoto's, hoogtebestanden, archeologische waardebepalingen en oude topografische en landsmeetkaarten. Daardoor zijn op microniveau vergelijkingen mogelijk tussen vroegere en huidige situaties. Dat levert onschatbare informatie en inzichten op voor archeologen, historisch ecologen, landschapsspecialisten, historici van velerlei soort, erfgoedbeheerders en vele anderen.
Wat betreft de stand van zaken per 17 januari 2020 (de lancering van de site), kan worden gemeld dat het gebied zoveel mogelijk wordt uitgebreid, naar gelang ook de financiële mogelijkheden. Sommige gemeenten zoals Dordrecht en omgeving, Pijnacker en Hillegom, die niet in het oorspronkelijke dekkingsplan zaten, zijn al wel gevectoriseerd – dus op perceel zichtbaar – en worden op korte termijn van registerdata voorzien.
(www.hisgis.nl/projecten/zuid-holland/)
P.S. Delft E671 was in 1832 weiland van de Haagse 'rentenier' Christina Charlotte Gotze, later zou het Geodesiegebouw 'Kanaalweg 4' hierop komen (AdB).

Landinrichtingscommissie vernoemd!

In Duiven is de langste straatnaam van Nederland onthuld. De Laan van de landinrichtingscommissie Duiven-Westervoort is zo lang dat het straatnaambord waarop de naam prijkt liefst 2,6 meter lang is. De straatnaam van 55 tekens lang bestaat al sinds 2010, maar stond nog niet eerder op een bord. De naam is een eerbetoon aan de landinrichtingscommissie die zich bezighield met de herinrichting van het grondgebied tussen Duiven en Westervoort, schrijft Omroep Gelderland. Aan de straat wonen geen mensen: het is een looppad dat de verbinding vormt tussen twee straten. Tot het bord er officieel stond kon de gemeente niet pronken met de langste straatnaam van Neder-

land. Die eer was lange tijd voorbehouden aan de Ir. Mr. Dr. van Waterschoot van der Grachtstraat in Heerlen.
(www.nos.nl, 7 december 2019)

Bord met huidige langste straatnaam (www.nos.nl)

De straat in Duiven met de langste naam van Nederland zit weer zonder bord. Twee weken nadat het 2,6 meter lange bord van de *Laan van de landinrichtingscommissie Duiven-Westervoort* was onthuld, zijn alleen de ondersteunende palen nog over. (…) Wie het bord heeft meegenomen is onduidelijk. Ook is volgens omroep Gelderland niet bekend of de gemeente Duiven van plan is een nieuwe plaat te laten maken.
(www.nos.nl, 21 december 2019)

Kleurplaat van mannelijke landmeter…

…blijft nog steeds in de educatieve handel, al oogt hij gedateerd met die stropdas. De aanduiding van het object is nog niet zoals bij de befaamde tinnen landmeter (zie *Geo-Info* 2019-4) als een 'oud ambacht'.
(www.schoolplaten.com/kleurplaat-landmeter-i18904.html)

Kleurplaat van landmeter met stropdas (www.schoolplaten.com)

…en meer landmeetkundige stropdasfoto's gevraagd

Uit eigen collectie kon ik niet meer dan twee landmeetkundige stropdassen fotograferen. Die met het opschrift *NGT Geodesia* moet uit de periode 1980-1997 zijn en heeft achterop het merkje Canda van C&A. Die kleurrijkere das met de jalon heeft slechts een merkje 'Silk Polyesther'. In nummer 1994-1 van *NGT Geodesia* stond het bericht *'Na het congres zijn nog enkele NGL-stropdassen overgebleven.'* Ze

Stropdassen van NGT Geodesia en NGL, (foto Adri den Boer)

waren voor wel ƒ40 te koop bij de penningmeester. Die raakte vast niet uitverkocht. René van Noord startte in de loop van 1994 bij het NVG-bestuur en vanaf dat moment ook in de Stichting Geodesia, officieel per 1 jan 1995. ('Toen waren er dus nog dassen. Ik heb er nu nog 4 liggen in de originele verpakking. Ik denk dat ik deze heb gekregen toen ik penningmeester ben geworden, samen met de overdracht van de gehele financiële administratie van Piet Westdorp dus.') Anderen wisten zeker dat deze das pas van het congres van 1995 was. Pleit daarvoor ook dat in *NGT Geodesia* 1995-12 op een bestuursfoto meerderen (niet allen!) deze das dragen of zochten de positivo's hem weer op? Welke NGL-das in januari 1994 voor wel ƒ40 te koop was als déze er pas in 1995 kwam blijft dan wel een raadsel…. (De stropdassen van NGT Geodesia en NGL komen trouwens in tegenstelling tot het private schellekoord De Landmeter in dat vakblad niet eens op aparte advertentiefoto's daarmee voor!)

…van NVG en L.G. Snellius, (foto Herman Quee)

…plus van The Hydrographic Society (foto Siebe Stellingwerf Beintema)

Van een ook donkerblauwe NVG-stropdas mocht ik slechts lézen over de presentatie op hun ALV en de prijs van *f* 27,55 in *NGT Geodesia* 2001-12 en van Snelliusdassen zelfs dat niet. Herman Quee had ze natuurlijk nog en fotografeerde ze in de juiste volgorde! Links prijkt een blauwe Snellius-ledendas en centraal de grijze Snellius-bestuursdas. Echter meldt Henri Aalders: 'Met de opheffing van Snellius is een uitverkoop geweest van Snelliusdassen: groen, oranje en ook de grijze was beschikbaar voor iedereen; dus de grijze stropdas die oorspronkelijk alleen voor bestuursleden was, is nu ook bij niet-bestuursleden terecht gekomen. Ik weet alleen niet hoeveel niet-bestuursleden er één hebben!' Siebe Stellingwerf Beintema had daarboven dassen van The Hydrographic Society. Dank.
Voor het volgende DHC-nummer zijn kleurenfoto's van andere Nederlandse vak-stropdassen welkom, ook van bedrijven!
(Adri den Boer)

Landmeter met kansloze krabbelaar

In 1750 dient Cornelis Velsen, als klerk in dienst van de secretarie van de Staten, een aanvraag in. Hij is opgeleid als landmeter en werkt vele jaren voor het hoogheemraadschap van Rijnland. Dat leent hem uit aan de Statencommissie voor 's lands rivieren, zeg maar de voorloper van Rijkswaterstaat. Hier ontwikkelt hij zich tot een gezaghebbende expert in het voorkomen van overstromingen. In 1749 publiceert hij een 'Rivierkundige verhandeling' waarin hij adviseert de rivieren uit te diepen en de stroom te reguleren met kribben. En nu komt hij met een praktische vinding: een 'krabbelaar', een soort baggerschip. Met een lier achterop het vaartuig wordt een hekwerk met pennen over de rivierbodem gesleept. De stroming voert het loskomende slib mee, zodat de rivier dieper wordt. Hij stuurt nog een prachtige tekening na en wacht ongetwijfeld gespannen af hoe zijn idee wordt ontvangen. Maar het blijft stil. Achterop het dossier in het

Delftse Stadsarchief staat waarom: het plan is nooit behandeld, en wel op verzoek van een zekere heer De Raadt. (…)
(www.stadsarchiefdelft.nl/delft365/de-kansloze-krabbelaar/ 4-9-2019, tip Joop Gravesteijn)
PS Cornelis Velsen werd op 23 oktober 1720 te Leiden geadmitteerd als landmeter (Muller en Zandvliet)

Foto uit Aargauer Zeitung

Op de website https://nl.pinterest.com/ waren zonder toelichting een gehandschoende museale medewerkster en veel Kern-vakinstrumenten op een foto te vinden. Gelukkig was het origineel te vinden op www.aargauerzeitung.ch. In hun krant van 15-6-2014 stond een artikel met deze foto van Chris Iseli. Het bijschrift luidde: *'Zeigt die technischen Meisterstucks aus der jahrhundertalten Geschichte des Familienbetriebs Kern: Museumspädagogin Claudia Lüscher.'*
Het bedrijf Kern bestond tot 1991. De Studiensammlung Kern bevindt zich in Stadmuseum Aarau (CH) en kwam in DHC 2015-4 al voor vanwege een geschenk daaraan van DHC-er Martien van Zoeren (1938-2015).
(Adri den Boer)

Museumspädagogin Claudia Lüscher met Studieverzameling Kern in Stadtmuseum Aarau (www.aargauerzeitung.ch)

Gesellschaft für die Geschichte der Geodäsie in der Schweiz (GGGS) actief

Op 13 november 2019 organiseerde de uit 2001 daterende Gesellschaft für die Geschichte der Geodäsie in der Schweiz (GGGS) een Kern-Fachtagung in Arau. Het recente ledental is 79.
(www.history-of-geodesy.ch)

Poster van Fachtagung van de GGGS in Arau (www.history-of-geodesy.ch)

70 Jahre VDV Verband Deutscher Vermessungsingenieure

Der Verband Deutscher Vermessungsingenieure – Berufsverband für Geodäsie und Geoinformatik e. V., kurz VDV, feiert in diesem Jahr [2019] sein 70-jähriges Bestehen. Unter dem Motto *„In der Einheit liegt die Stärke!"* wurde der „Verein Deutscher Ingenieure und Techniker des Vermessungswesens" als Berufsverband am 25. März 1949 von Absolventen und Dozenten der Staatlichen Ingenieurschule Essen gegründet - neben dem älteren „Deutschen Verein für Vermessungswesen" (DVW) e. V. von 1871. Der VDV gab sogleich eine eigene Verbandszeitschrift heraus, zunächst unter dem Namen „Der Fluchtstab" im C5-Format, ab 1965 in „Der Vermessungsingenieur" (seit 1979 im A4-Format) und seit 2004 in „VDVmagazin" umbenannt. (…)
Die Berufskollegen des VDV haben in den zurück liegenden Jahren auch verdienstvoll die Belange der Vermessungsgeschichte unterstützt. So sei daran erinnert, dass anlässlich der Jubiläums-Verbandstagung im Oktober 1969 in Dortmund eine bemerkenswerte Ausstellung *„Praxis Geometriae, Vermessungswesen – gestern und heute"* gezeigt wurde. Darin war in eindrucksvoller Weise die Geschichte des Vermessungswesens seit ihren frühesten Anfängen unter den Ägyptern, Babyloniern, Griechen und Römern bis in die

Jetztzeit aufgezeigt – sie war in Deutschland die erste dieser Art. Nach weiteren Ausstellungen, u. a. zum XIII. Kongress der Internationalen Vereinigung der Vermessungsingenieure (FIG) 1971 in Wiesbaden erwuchs hieraus 1985 die Schausammlung des 1975 gegründeten Förderkreises Vermessungstechnisches Museum e. V. in Dortmund.
(www.vermessungsgeschichte.de, bericht 719)

Neues Vermessungsmuseum– das Römerkanal-Infozentrum in Rheinbach

Der kleine Ort Rheinbach im Rheinland und die Geodäten in Deutschland haben eine neue, weltweit einmalige Attraktion: das kleine, aber feine Vermessungsmuseum „Römerkanal-Infozentrum"! (…)
Die Ausstellung zeigt eindrucksvolle Artefakte des Wasserkanals sowie schöne Bilder und Karten zur Technik des Wasserleitungsbaus. Zu den römischen Ingenieurleistungen gehören Beispiele von Aquädukten, Brücken, Tunnelbauten, Druckleitungen und Tosbecken. Neben diesen bautechnischen Meisterleistungen wird in der Ausstellung gezeigt, mit welch einfachen Vermessungsgeräten die heute noch festzustellenden Mess- und Absteckungsgenauigkeiten erzielt worden sind. Nachbauten einer Groma zur Rechtwinkelabsteckung und eines Chorobaten zur Höhenmessung vermitteln anschaulich die Vermessungsarbeiten der Römer im Felde.' (…)
(www.vermessungsgeschichte.de, bericht 728)

Ganz schön vermessen" - Bekannte Vermesser der Weltgeschichte

Der Autor Ulrich Gaesing schildert in seinem Buch ***„Ganz schön vermessen. Was die Hauptstadt der USA mit dem höchsten Berg der Erde gemeinsam hat***" verschiedene Persönlichkeiten der großen und kleinen Weltgeschichte, die beruflich als „Vermesser" Spuren hinterlassen haben. Unter ihnen gehören die bekannten Personen wie George Everest, George Washington, Thomas Jefferson, aber auch der antike Grieche Eratosthenes von Kyrene und heutige Zeitgenossen wie der zweite Bundespräsident Heinrich Lübke und der US-amerikanische Hochspringer Dick Fosbury. Gaesing bedient sich dabei eines Kunstgriffs und lässt die meisten Personen von ihnen nahestehenden Menschen beschreiben. Dabei treten
auch einige bisher wenig bekannte Charakterzüge zutage, was die Personen nur menschlicher erscheinen lässt. Das Buch ist nicht nur für Vermessungs-Beflissene, sondern auch für Vermessungs-Laien gleichermaßen gut lesbar, denn es ist reich bebildert und mit einem Glossar versehen. Es ist ein zweckmäßiges Buchgeschenk (Pro Business Verlag, Berlin 2019; www.book-on-demand.de/shop/15718).
(www.vermessungsgeschichte.de, bericht 734)

Landmeters in nieuw boerenboek over de Gouden Eeuw

'De hoeve en het hart' van Enny de Bruijn (Prometheus 2019, € 24,99) is een boeiend boek over een klein stukje Nederland in de 16e en 17e eeuw. Het informeert over de boerenwereld in Gelderse dorpen, waar ze niet veel plaatjes van vond. Het bevat deze passage:
'Dat gemis wordt een klein beetje vergoed door de kaarten die diverse landmeters uit de streek hebben getekend. Dankzij hen zijn verschillende stukjes van Herwijnen en Hellouw tóch enigszins in beeld gebracht. Zij het dat ze overdadig veel aandacht schenken aan de uiterwaarden, de rivier en andere watergangen, en heel weinig aan de huizen in de dorpen. Een landmeter wordt immers vooral ingezet als er een probleem of een conflict is. En aangezien het leeuwendeel van de problemen en conflicten in de regio gaat over de aanleg van dijken, het halen van aarde in de uiterwaarden, het plaatsen van kribben en andere landaanwinningswerken of de afwatering van de diverse dorpen, is het logisch dat het merendeel van de kaarten ook de nadruk op die dingen legt.
Maar wat sommige landmeters doen: ze tekenen, heel klein, de molentjes in de polder op hun kaart. Of de koeien in de wei en de schepen op de rivier. Soms versieren ze hun werk met een afbeelding van de kerk en een paar andere beeldbepalende gebouwen. En daardoor kun je ineens een beeld krijgen van de zeventiende-eeuwse steenoven van Herwijnen, die pal aan de Hoek gelegen moet hebben, vlak naast een van de redoutes, verdedigingswerken uit de Tachtigjarige Oorlog. Op een andere kaart ontdek je de kerk van Hellouw

met een paar huizen ernaast. Of de molen van Haaften, de steenoven van Gameren, het kasteel van Zuilichem. Een kaart uit 1754 bevat zelfs de enige afbeelding die er van de door Geurt en Engelken Roosa gebouwde boerderij bestaat: een piepklein huisje aan de dijk met een al even minuscuul hooibergje ernaast.'
In de kleurenkatern van het boek staan er fragmenten van die kaart van de Wadensteinse uiterwaard in Herwijnen van landmeter Wouter Noach Bellingan. De katern bevat ook nog een oudere kaart van de uiterwaarden tussen Hellouw en Tuil (noordzijde) en tussen Nieuwaal en Zaltbommel (zuidzijde), getekend door landmeter Floran of Floris Bellingan in 1707. Verderop in het boek gaat het over een bewaard gebleven generaties lang gebruikt handschrift-boekje van schoolmeester Noach Bellingan. *'De eerste aantekeningen in het boekje stammen vermoedelijk uit de late zeventiende eeuw; het lijkt erop dat die gemaakt zijn door de zoon van meester Noach, Floran Bellingan, die in zijn jonge jaren ook schoolmeester is geweest, maar later landmeter is geworden (…) en de eigenhandig vervaardigde nieuwjaarswens van de kleinzoon, die eindigt met*

Oordeel gunstig naar mijn schrijven
ik sal altoos naarstig blijven
die is uw dienaar dan
Wouter Noag Bellingan.'

(Wouter Noach en Floris Bellingan komen ook voor in 'Muller en Zandvliet'. Wouter kreeg als minderjarige op 26-7-1746 een Gelderse admissie en werd zodoende pas beëdigd op 11-5-1751. Floris Bellingan werd in Holland al geadmitteerd op 29-6-1660, zonder vermelding van woonplaats.) Boeiend allemaal, en van welke andere landmeter bleef een eeuwenoude handgeschreven nieuwjaarswens bewaard?
(Adri den Boer)

Schilferende globe Blaeu hersteld

Het Nationaal Historisch Museum in Moskou heeft gisteren een gerestaureerde globe van de zeventiende eeuwse Nederlandse cartograaf Joan Blaeu gepresenteerd. Dertig jaar lang lag de wereldbol uit 1647 gedemonteerd in een opslagplaats, maar twee jaar geleden kwam er geld voor de renovatie.
(Algemeen Dagblad, 29-1-2020)

Twee krantenknipsels uit 1844…

Bij de *Zierikzeesche Courant* van 19 april 1844 dacht ik 'Die landmeter kwam er nog met een koopje af, had evengoed levenslang kunnen zijn.' Bij de *Middelburgsche Courant* 28 mei 1844 dacht ik 'Gelukkig er waren nog rechters met humor, landmeter Lintjes werd van "regtsvervolging" ontslagen.'
(Ad Pieters)

Bij vonnis der arrondissements regtbank te Maastricht, van den 10 April jl., is de heer *H. J. L.*, landmeter te Heerlen, schuldig verklaard van boosaardiglijk en openbaar de waardigheid des konings aangerand, van hoogstdienzelven gehoond, gesmaad en gelasterd te hebben, door in den loop der maand Maart, in de gelagkamer der herberg van *Bulkens*, te Heerlen, na vooraf zich over de wet van den 6 Maart 1844, betrekkelijk de buitengewone belasting op de bezittingen en daarmede gepaard gaande vrijwillige geldleening en bijdragen, te hebben uitgelaten, het raadsel te hebben gesteld, *welk onderscheid er was tusschen het gouvernement en een kleermaker; en daarop de oplossing te hebben laten volgen: «een kleermaker kleedt de menschen aan en het gouvernement kleedt ze uit;»* en mitsdien veroordeeld tot gevangenisstraf voor den tijd van *vijf jaren* en in de kosten, door toepassing der wet van den 1 Junij 1830.

Zierikzeesche Courant van 19 april 1844 en Middelburgsche Courant 28 mei 1844

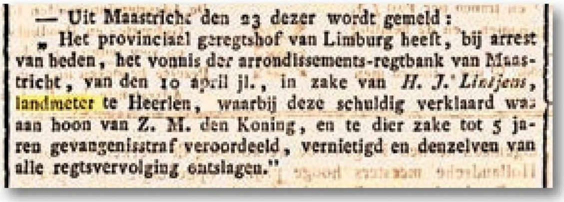
— Uit Maastricht den 23 dezer wordt gemeld:
„ Het provinciaal geregtshof van Limburg heeft, bij arrest van heden, het vonnis der arrondissements-regtbank van Maastricht, van den 10 april jl., in zake van *H. J. Lintjens*, landmeter te Heerlen, waarbij deze schuldig verklaard was aan hoon van Z. M. den Koning, en te dier zake tot 5 jaren gevangenisstraf veroordeeld, vernietigd en denzelven van alle regtsvervolging ontslagen."

'Beleef de nieuwe tentoonstelling UTRECHT BEGINT HIER'

Op 4 oktober 2019 werd de volledig vernieuwde expo van Het Utrechts Archief aan de Hamburgerstraat daar geopend (voor een periode van 5 jaar). In 'Utrecht begint hier' kunnen bezoekers en bewoners in vier tentoonstellingszalen kennismaken met 2000 jaar Utrechtse geschiedenis. Ik deed dat recent. De introductie is al weergaloos, nooit eerder gezien. Ook aandacht voor kaarten en landmeten. Bij het verlaten van het pand zag ik het Kadaster-logo en het Kadaster Bedrijfsmuseum in het colofon.
(Harry Uitermark)
Op 12 september waren er twee personen naar het Kadaster Bedrijfsmuseum gekomen om te overleggen of er voor de expositie misschien objecten in bruikleen verkregen konden worden. Ze hebben de objecten direct meegenomen. Erg veel tijd om daarna nog een goede

presentatie voor te bereiden was er dus niet. Toch is dat prima gelukt. Tonnie Peters heeft het voorbehoud gemaakt om tussentijds eventueel objecten om te wisselen voor andere. Bovenin staan de uitgespreid opgehangen meetketting, meetband en de heliotroop, onderin o.a. de Wild T0 op statief en planchet op statief. Vlak naast de kadasterhoek hangen enkele grote kaarten van de stad Utrecht, en wordt op de vloer de groei van de stad geprojecteerd. De toegang is €2,50 en gratis voor de houders van de museumkaart.
(Jan Stehouwer)

Vitrine in Utrechts Archief (foto Harry Uitermark)

Hoe maakte je vroeger kaarten?

Met een meetketting (1) en meetpennen (2) of met een meetband (3) neem je de maten. Hoeken bepaal je met een equerre (4) of met een pantometer (5). Met een theodoliet (6) gaat dat nog beter.
In 1885 is het net van de Rijksdriehoeksmeting opgezet, een landelijk netwerk van coördinaatpunten voor plaatsbepaling. Kerktorens zijn de hoekpunten. Daarop staan helioptropen of zonnespiegels (7) zodat het zonlicht door een 'heliotropist' naar het meetstation gespiegeld kan worden.
In 1795 beginnen landmeters met de eerste kadastrale kaarten om de eigendomsrechten van onroerend goed vast te leggen. Pas in 1811 gaan ze met hetzelfde maatsysteem werken, de meter. Alle percelen worden opgemeten. In het veld kan al op een planchet (8) met een vizierlineaal (9) een 'veldwerk' (10) worden gemaakt. In zijn kantoor werkt de landmeter zijn 'veldwerken' uit tot minuutplans (11).

(Wandtekst bij de kadastrale vitrines in het vroegere refter, nu Zaal 2 met 'Utrecht groeit door'.)

'Bezogen auf den mittleren Meerespiegel bei Amsterdam'

'Am Samstag, 28. September 2019, 10-12 Uhr, fand auf dem Gelände der Jugendburg Gemen eine Messvorführung zur Bestimmung der Turmhöhe statt: Ausführung: Vereinsmitglieder IG Geometerpfad in Kooperation mit dem Heimatverein Gemen. Die logistische Unterstützung erfolgte durch das Vermessungsbüro Frank Nienhaus, Stadtlohn. Dieter Hoffmann, "Torwächter von Gemen", erzählte zu Beginn der Veranstaltung über die Geschichte der Burg Gemen. *('Bezogen auf den mittleren Meerespiegel bei Amsterdam ergibt sich bis zum Spitze der Turmstange die Höhe von 86,5 m über Normal-Höhen-Null, der amtlichen Gebrauchshöhe.)*
Sonntag, 06. Oktober 2019 - Erntedankfest in Mussum: Fotoaufnahmen Transport von Landmessgeräten, - mit der Stattkoar. Handlung: Preußische topographische Uraufnahme/ Meßtischblatt - 1:25000 - 1840er Jahre.'
(www.geometerpfad.de)

IG Geometerpfad zorgde voor pr op Erntedankfest in Mussum (www.geometerpfad.de)

'150 jaar J.A. Beijerinckgemaal' van Prins Alexanderpolder

De Historische Vereniging Capelle aan den IJssel heeft een Oudheidkamer in een nu reserve-benedengemaal van de polder Prins Alexander. Daarin is tot eind augustus 2020 de expositie*'150 jaar J.A. Beijerinckgemaal'*. Zie www.hvc-capelle.nl. Dat is deels met medewerking van twee DHC-ers: Nicolàs de Hilster leende een passerdoos uit en ondergetekende een transversaalschaal en een NAP-bout (oud-

Materiaal van DHC-ers op expositie 150 jaar J.A. Beijerinckgemaal (foto Adri den Boer)

RWS, net als Jan Anne Beijerinck en de bruikleengevers). De expositie werd geopend door prof.dr. Herman C.W. Beijerinck. Zijn mooiste zin over Jan Anne vond ik: *'Zijn geluk is dat hij stamt uit een waterstaatsfamilie, met landmeters (voor de oprichting van Rijkswaterstaat in 1798) en ingenieurs van waterstaat (na 1798) als professionals met aanzien in de maatschappij.'* Hij werd opgeleid door zijn broer Martinus en door zijn oom Frederik.
De spreker was de vijfde generatie nazaat van Frederik (1766-1838).
(Adri den Boer)

ALV GIN

Het aantal GIN-leden was op 1 januari 2019 licht gedaald tot 1539, waarvan er 26 op 19 november de ALV op GeoBuzz bezochten. (GIN-redacteur Adri den Boer plaatste bij het verslag een fragment uit een GIN-folder van 2005 met *'zo'n 4.000 leden'* en wist nog dat die flyer het ledental naar boven afrondde….)
Ron Rozema, bekend van Facto Geo en van de branchevereniging Geobusiness Nederland, werd gekozen tot nieuwe GIN-voorzitter. Zijn voorganger Peter Hoogwerf gaf het bij zijn eigen aantreden in 2012 ontvangen 'stokje' en de voorzittershamer van de stichting NGL correct door aan opvolger Rozema. Het roodwitte stokje speelde in 2003 een belangrijke rol op het laatste Geodesiacongres. Het is een stuk houten jalon, zie een foto van de ontvangst door Hoogwerf in *Geo-Info* 2012-1, pag. 11. (Dat zien kan uiteraard op de DHC/GIN-

Overdracht van (NGL-) voorzittersattributen op ALV GIN op 19 november in Den Bosch (foto's Adri den Boer en Ron Rozema)

tijdschriftendatabank, waarvan nu ook publiek bekend werd dat niet alleen de digitalisering van het *Kartografisch Tijdschrift*, maar ook de jáárlijkse GIN-bijdrage aan het Ormelingfonds is te danken!) De oud-hoofdredacteur van *Geo-Info*, Roelof Keppel, trad ook onder dank uit het bestuur. In dat blad schreef hij zijn laatste column 'Van de bestuurstafel' met onder veel meer ook de twee zinnen: 'In de afgelopen jaren hebben we met leedwezen afscheid moeten nemen van *VI-matrix* en *GIS-magazine*. We kunnen vaststellen dat onze GIN-gemeenschap leeft én zich revitaliseert.'
(Geo-Info 2019-6)
P.S. *Geo-Info* 2020-1 bevatte nog een verslag van GeoBuzz met een kadertje over de stand van DHC.

The EU's new center point after Brexit: A field in Bavaria

GADHEIM, Germany (AP) — Now that the European Union includes one less country, its geographical center has shifted to the southeast — landing in a nondescript field in Bavaria. Gadheim, a village of 80 people near the German city of Wuerzburg, was ready for the bittersweet honor well before Britain left the EU at midnight on Friday. A red-and-white pole set on a boulder marks the new spot, and the flags of the EU, Germany and the local Veitshoechheim municipality fly on flagpoles next to it."On the one hand, of course I am proud and happy that we are becoming the new geographical center of Europe," Veitshoechheim Mayor Juergen Goetz said. "On the other hand, of course it's a sad occasion, because with Britain a country is leaving the EU for the first time."
(https://apnews.com/)

Deel peilschaal in Beeldentuin Moordrecht

In DHC 2017-2, p. 92, is de actie gemeld van de Historische Vereniging Moordrecht voor behoud van de Beneden-Snellesluis uit 1829 van de Zuidplaspolder. In DHC 2019-2, p 86, stond bij het historisch nieuws de kop 'Snellesluis gesloopt, hardstenen peilschaal niet gered' (wat het hoogheemraadschap wel beloofd had). Tot slot zijn nu in samenwerking in een Beeldentuin elders in Moordrecht restanten van de sluis verwerkt, waaronder ook een stuk van de hardstenen E-peilschaal (uiteraard niet meer op hoogte).
(Adri den Boer)

In nieuwe Beeldentuin in Moordrecht prijken ook fragmenten van de Snellesluis van 1829 (www.gouweijsselnieuws.nl)

Hensbeker te danken aan landmeterswerk?

Van 6 december 2019 tot 15 maart 2020 was er in Museum Veenendaal de expositie *'Hoog water in de Gelderse Vallei'* . Het topstuk van de expositie was de hensbeker uit het begin van de 18^{e} eeuw. Deze bokaal werd bij bijzondere gelegenheden gebruikt door bestuursleden om samen het glas te heffen. Het waterschap van de Slaperdijk gaf landmeter Justus van Broeck-

huysen de opdracht een gedetailleerde kaart van de Slaperdijk te maken. *'De kaart werd in 1705 gepubliceerd. Dit was mogelijk de aanleiding voor de bestelling van het glas door het waterschap'*, aldus het persbericht over de expositie!
(www.museumveenendaal.nl)

Weer een Kanaalwegplaatje

Kanaalweg in Delft, ca. 1905 met Geodesie- en Electrotechniekgebouwen van de Polytechnische School. De geodetische oorsprong van de huidige parkeerplaats voor het laatste pand is al genoeg beschreven….
(Chris Nelis/Adri den Boer)

Kanaalweg in Delft, ca. 1905 met Geodesie- en Electrotechniekgebouwen van de Polytechnische School

Poolshoogte voor Deventer 1852

Bij het vernummeren van oude boeken zag ik toevallig een publicatie uit 1852 van V.S.M van der Willigen (hoogleraar aan de doorluchtige school te Deventer) met als titel Bepaling Poolshoogte voor Deventer (1852). Blijkbaar was er een Hogeschool te Deventer, V.S.M van der Willigen was de opvolger van C.J. Matthes. Voor de bepaling van de poolshoogte (breedtebepaling) was een Dent Chronometer aangeschaft, een passage-instrument volgens Ertel, gemaakt door E. Wenckenbach en er was een pendule van Lepaute.
Speciaal voor deze metingen is er een koepel gebouwd op een van de aanwezige waltorens van de stad.
De pendule van Lepaute werd na gekeken door Hohwu te Amsterdam. Het azimut Deventer Wilp is bepaald. (Publicatie bekend onder nummer TR 3099209 TUDelft.)
Van der Willigen is na opheffing Hogeschool Deventer (1864) conservator geworden van het Teylersmuseum.
(Joop Gravesteijn)
Dank voor deze nieuwe informatie over het werk van V.d. Willigen. Ik kende hem als onderzoeker, die bij Teylers experimenteerde met – wat toen heette – de bepaling van de lengte van de secondeslinger. Na zijn dood (1878) weigerde Teylers zijn Repsold reversieslingertoestel aan de RCGW uit te lenen omdat zij met de sterrenkundigen (Leiden!) slechte ervaring hadden met het terugbezorgen van door hen eerder van Teylers geleende apparatuur. Het gevolg was dat de RCGW pas veel later met de zwaartekracht kon beginnen en voor haar eerste experimenten aangewezen was op buitenlandse hulp met eigen aanschaf.
Ik was op de hoogte van V.d. Willigens Deventer voorgeschiedenis, maar wist niet van slingermetingen daar. Vermoedelijk verwees v.d. W. in zijn door jou (nog) niet gevonden publicatie naar het werk van P. van Galen.
Ter zijde: Als leraar aan de latijnse school te Amsterdam was V.d. Willigen (1822-1878) de leermeester van 'onze' latere RCGW-secretaris prof. J. Bosscha (1831-1911), die als student zijn leermeester naar Deventer volgde, toen die daar in 1848 als hoogleraar werd benoemd aan het Atheneum en Bosscha daar ging studeren.
(Leen Aardoom)

Van een Nederlandse grenspalenzoeker…

'Op mijn tocht naar de Rijn blijken de kadastergegevens fouten te bevatten: sommige palen worden niet aangegeven en andere palen hebben een ander nummer. Dat maakt het er niet makkelijker op. In het vervolg moet ik toch maar de kaart meenemen, zodat ik iets heb om op terug te vallen.
Bij de Rijn aangekomen, staat daar ook een paal Landsdijk, zoals er meerdere langs de Rijn te vinden zijn.'
(Utrech.blogspot.com, 5 april 2019)

Herplaatste grenssteen O 13, waarin de O duidt op het ministerie van Oorlog (foto José Broekhuizen)

Grenssteen in Niedersachsen (geen) 250 jaar…

'In der Nähe von Ramshausen treffen die Grenzen der drei Landkreise Rotenburg, Stade und Harburg aufeinander. Ein 14 Tonnen schwerer Findling markiert den Grenzpunkt. Ihn zieren die Wappen der drei Landkreise und drei eingemeißelte Kreuze. Dieser Drei-Kreis-Stein bewahrt die Erinnerung an den sogenannten „Dree-Krütz-Steen", der 1769 bei der Kurhannoverschen Landesaufnahme in die Karte aufgenommen wurde und mit drei eingemeißelten Kreuzen die Grenzen zwischen den seinerzeitigen Ämtern Moisburg, Harburg und Zeven markierte. Das ist nun 250 Jahre her.' *(www.rotenburger-rundschau.de, 23-08-2019)*

Duitse grenssteen 250 jaar (www.rotenburger-rundschau.de)

Stenen van Grebbelinie en van Mussert

Halverwege de 19e eeuw werden in de Grebbelinie (van 1744) hardstenen paaltjes geplaatst in opdracht van het Ministerie van Oorlog. De grenspalen waren bedoeld om de militaire rijksgronden af te bakenen. (Hoe precies klopte die 'kopie van de kadastrale kaart'?) De grensstenen zijn eenvoudig te herkennen aan de boven het volgnummer ingegraveerde "O" van Oorlog. (Het ministerie van Oorlog ging juist in de Koude Oorlog, in 1959, verzachtend ministerie van Defensie heten!) In een begroting van onderhoud uit 1880 meldde de Genie te Amersfoort het aantal van 257 hardstenen en 179 houten grenspalen. De laatste rotten weg. Een lijst met nu nog aanwezige stenen 'grenspalen' op de website www.grebbelinie.nl zegt van de palen 08 en 09: 'De grenspalen zijn beschadigd. Beide liggen momenteel op het terrein van Museum Spakenburg.' De bezoekende en in dubbel opzicht 'steengoeie' moeder José Broekhuizen mailde me vragend: 'De palen met nummer 8 en 9 lagen er wat verloren bij, worden zulke stenen nog gerestaureerd?' (Het is een terechte vraag, want sinds 2011 is de Grebbelinie een rijksmonument en worden de sporen en restanten ervan zoveel mogelijk zichtbaar gemaakt!)

Paal 13 in het museum is fraaier bewaard en is dus afgebeeld. Ook deze drie museale stenen staan niet meer op hun oorspronkelijke plek. Een rood bordje verklapt ook netjes dat paal 13 stond bij de 'batterij ten westen van de haven'. Voor ons onverwachts was naast de militaire grenssteen de presentie van weer een provinciale Mussertpaal, zoals dit tijdschrift dié Utrechtse grensstenen onomwonden noemt. Eén in Hoogland is al behandeld in DHC 2019-1 (pag. 31) en de aanduiding Mussertpaal stond toen al vijftig keer op internet. In Spakenburg staat op het bordje bij die steen netjes: *'Paal ter aanduiding van doorgaande provinciale wegen in Utrecht. Deze werden na 1930 geplaatst.'* (Klopt, Mussert was tot 1934 hoofdingenieur van de Provinciale Waterstaat daar.)

Nette aanduiding van de ook herplaatste 'Mussertpaal' in Museum Spakenburg (foto José Broekhuizen)

Het kan zijn dat men het niks vindt als wegmeubilair alleen iemands naam krijgt als je goed fout bent geweest! Het is ook curieus: naast een Mussertsteen een paal van de Grebbelinie, een steen die alleen in 1940 werd gebruikt en wel voor de verdediging tegen zíjn Germaanse vrienden.

Frederiek werd er weer mooi bij gefotografeerd door haar moeder, beiden weer dank! De rol van (nu) de Corlaer-brugklasser bij ook deze vijfde grenspaal rond Nijkerk was breed. (Die stad ligt tussen het zwaartepunt van Nederland in Putten en het 'kadastraal middelpunt' in Amersfoort!) De rol van Frederiek was weer méér dan alleen die van een levende schaalstok om een idee te geven van de grootte van de stenen! Zo moesten de deels lage stenen altijd eerst worden opgezocht met wat ondergetekende dankzij internet maar globaal kon doorgeven. Het ging feilloos!
(Adri den Boer)

Frederiek Breedijk weer méér dan een schaalbalk: links weer een Mussertsteen en rechts grenssteen O 13 van de Grebbelinie (foto José Broekhuizen)

Levende schaalstok of biseau vivante?

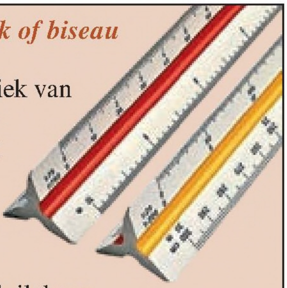

Brugklasser Frederiek van de serie over grensstenen rond Nijkerk haalde tot haar eigen verrassing een negen voor haar eerste Franse proefwerk. Toch heb ik haar, met 167 cm dé groottereferentie voor de gefotografeerde stenen, slechts in het Nederlands betiteld als 'levende schaalstok'. Om ze een 'biseau vivante' te noemen vond ik toch te ver gaan. Het Franse zelfstandig naamwoord kwam wel net in dezelfde tijd aan de orde bij mannen die historisch bezig waren met landmeters en ruilverkavelingen: schattingslijnen en schattingsgrenzen werden met een *'biseau'* op de schattingsveldkaart gekarteerd, zo las men en men wist niet meer wat zo'n biseau precies was! (Heeft dat te maken met het taalkundig fenomeen van de 'ontfransing' als voorganger van de 'verengelsing'?) Een analoog Van Dale-woordenboek geeft voor biseau nog 'schuin geslepen rand' en Google geeft als korte vertaling 'schuin', maar geen van beide verwijst naar een schaalstok met zulke randen… Op internet vind je 'driekantige schaallatten' (Rotring-term) van ruim 30 cm nog voor een paar euro te koop, maar wel alleen onder de Hollandse naam schaalstok. Een biseau heeft dankzij de schuine kanten minstens drie maal twee dat is zes verschillende schalen! Vaak gaat het zelfs om drie maal vier dat is twaalf verschillende schalen. Op één 'lineaal' zet men dan bijvoorbeeld nog zowel schaal 1:20 als 1:200. Gekleurde scheidingslijnen halverwege in de langsrichting van de stok dienen als geheugensteuntje voor de gebruiker! Tot slot: de vierde druk van het 'Leerboek der Landmeetkunde' van Schermerhorn en Van Steenis vermeldt onder 'hulpmiddelen voor de kaartering' dat proefnemingen van oud-lector Haasbroek van de TH uitwezen dan men met een biseau en piquoir vrijwel even goede resultaten verkreeg als met een transversaalschaal en passer, 'terwijl men veel sneller werkt'.

Varia: rijksmuseumobjecten (8)

Titel: Houder, onderdeel van schip

Objecttype: houder

Objectnummer: BK-KOG-1724

Omschrijving: Op label ‘theodoliet’. ‘Bruikbaar als zee astrolabium’.

Datering: ca. 1400 - ca. 1950

Materiaal: koper

Afmetingen: d 26,0 cm × h 5,4 cm

Credit line: Bruikleen van het
Koninklijk Oudheidkundig Genootschap
(bruikleen 3-mar-2005)

Vragen? Ziet u een fout?
Of heeft u extra informatie
over dit object?
Laat het ons weten!

(www.rijksmuseum.nl)

PS. Kan een DHC-donateur
de titel, het objecttype en de datering
van ca. 1400 - ca. 1950 iets verfijnen?
(red. DHC)

Varia: in Geldrop was in 1971 NAP-bout verdwenen...

Deze bijdrage is een vervolgje op 'Het verhaal achter een (provinciale) steen…' uit nummer 2019-3 en geeft ook een inzicht in NAP-gebruik van een kleine veertig jaar geleden. Van Wim Wijnands van Waterschap De Dommel kreeg ik materiaal over een controlemeting bij de voormalige Geldropse watermolen aan de Molenstraat in Geldrop. In het proces-verbaal staat beschreven dat de provinciale 'peilmerksteen' (m.z. peilvlaksteen) gebruikt wordt om de hoogte van het (voorlopige) peilmerk bovenstrooms van de molen vast te stellen. Omdat een NAP-bout van Rijkswaterstaat in de buurt was verdwenen werd eerst provisorisch vastgesteld of de steen niet was verplaatst. Het proces-verbaal gaat over de in DHC 2019-3 al afgebeelde nu tekstloze steen in Geldrop, waar ooit 19 m 19 cm boven AP op stond. In het proces-verbaal heeft men het over 19,04 m + NAP en in een document uit 1928 stond al dat het 19 m 02 cm boven NAP moest zijn…

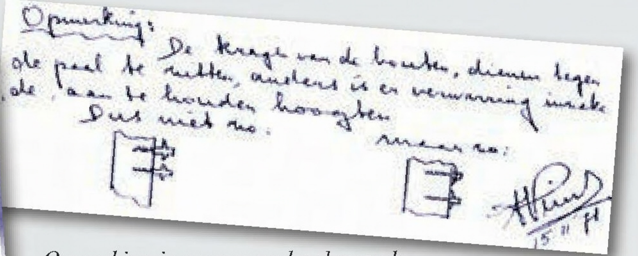
Opmerking: De kragen van de bouten, dienen tegen de paal te zitten, anders is er verwarring inzake de aan te houden hoogten.
Dus niet zo:
maar zo:
15 11 71

Opmerking in proces-verbaal over de kragen van de peilbouten, 1971

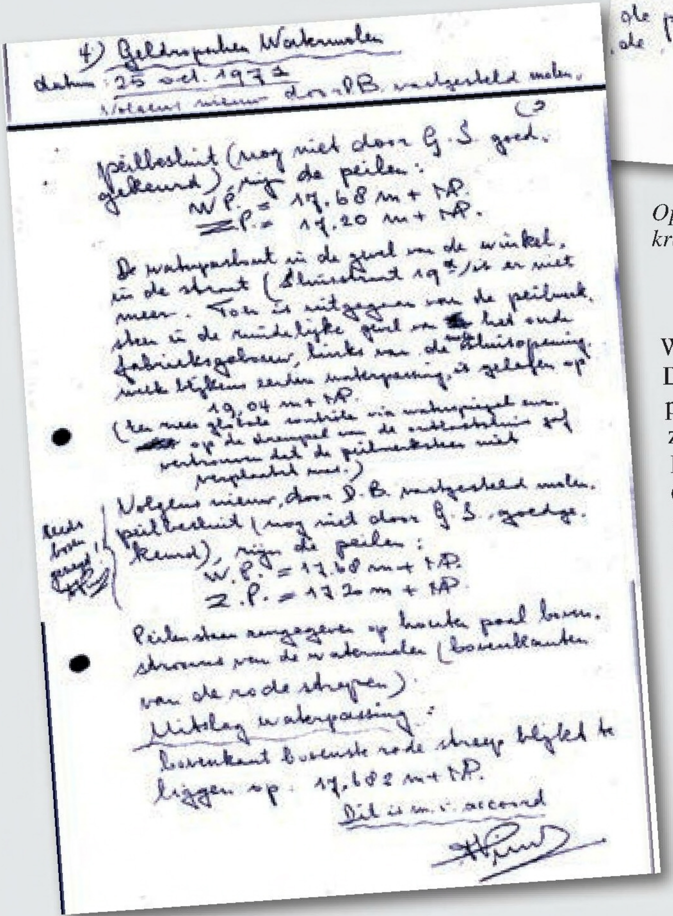
4) Geldropsche Watermolen
datum: 25 oct. 1971
peilbesluit (nog niet door G.S. goedgekeurd) zijn de peilen:
W.P. = 17.68 m + NAP.
Z.P. = 17.20 m + NAP.
De waterpasbout in de gevel van de winkel, in de straat is er niet meer. Toen is uitgegaan van de peilmerksteen in het oude fabrieksgebouw, links van de sluisopening, welk blijkens eerdere waterpassing is gelegen op 19,04 m + NAP.
Volgens nieuw door D.B. vastgesteld peilbesluit (nog niet door G.S. goedgekeurd), zijn de peilen:
W.P. = 17.68 m + NAP
Z.P. = 17.20 m + NAP
Peilen staan aangegeven op houten paal benedenstrooms van de watermolen (bovenkanten van de rode strepen)
Uitslag waterpassing:
bovenkant bovenste rode streep blijkt te liggen op: 17,682 m + NAP.
Dit is m.i. accoord

Geschreven proces-verbaal bij Geldropse watermolen uit 1971

Wat het peil in de bedding van de Kleine Dommel betreft: daar waren in 1971 eiken palen geslagen waarop peilschalen bevestigd zouden worden. Vooruitlopend op goedkeuring van een nieuw peilbesluit door Gedeputeerde Staten van Noord-Brabant waren daarop twee rode strepen aangebracht voor zomer- en winterpeil. Hierbij het proces verbaal en een foto van de paal met rode strepen en peilschaal nabij de voormalige Geldropse watermolen die er nu nog staat. Op de foto zijn ook goed de bouten (verklikkers) in de rode strepen te zien. De bovenkant van de bout zit precies gelijk met de bovenkant streep.

In een van de processen-verbaal betreffende de Hooidonkse watermolen waarvan ik een digitale versie heb staat te lezen dat de kragen van de bouten tot tegen de paal moeten worden aangedraaid 'anders is er verwarring inzake de aan te houden hoogten'.

NAP-peilschaal van waterschap De Dommel met rode strepen (recente foto Bart Jansen)

Hierbij als slot een document betreffende het ook plaatsen van rode strepen, voorafgaand aan een peilschaal bij de Collse molen, ook aan de Kleine Dommel.

Bart Jansen

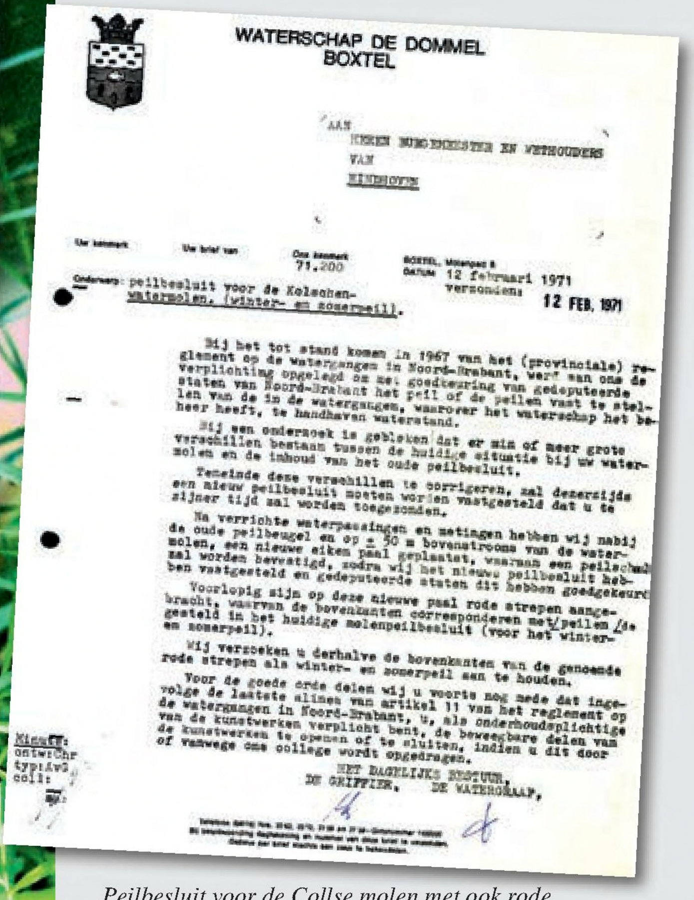

WATERSCHAP DE DOMMEL
BOXTEL

AAN
HEREN BURGEMEESTER EN WETHOUDERS
VAN
EINDHOVEN

Uw kenmerk | Uw brief van | Ons kenmerk 71.200 | BOXTEL, DATUM 12 februari 1971

verzonden: 12 FEB. 1971

Onderwerp: peilbesluit voor de Kolschen-watermolen. (winter- en zomerpeil).

Bij het tot stand komen in 1967 van het (provinciale) reglement op de watergangen in Noord-Brabant, werd aan ons de verplichting opgelegd om met goedkeuring van gedeputeerde staten van Noord-Brabant het peil of de peilen vast te stellen van de in de watergangen, waarover het waterschap het beheer heeft, te handhaven waterstand.

Bij een onderzoek is gebleken dat er min of meer grote verschillen bestaan tussen de huidige situatie bij uw watermolen en de inhoud van het oude peilbesluit.

Teneinde deze verschillen te corrigeren, zal dezerzijds een nieuw peilbesluit moeten worden vastgesteld dat u te zijner tijd zal worden toegezonden.

Na verrichte waterpassingen en metingen hebben wij nabij de oude peilbeugel en op ± 50 m bovenstrooms van de watermolen, een nieuwe eiken paal geplaatst, waaraan een peilschaal zal worden bevestigd, zodra wij het nieuwe peilbesluit hebben vastgesteld en gedeputeerde staten dit hebben goedgekeurd.

Voorlopig zijn op deze nieuwe paal rode strepen aangebracht, waarvan de bovenkanten corresponderen met/peilen /de gesteld in het huidige molenpeilbesluit (voor het winter- en zomerpeil).

Wij verzoeken u derhalve de bovenkanten van de genoemde rode strepen als winter- en zomerpeil aan te houden.

Voor de goede orde delen wij u voorts nog mede dat ingevolge de laatste alinea van artikel 11 van het reglement op de watergangen in Noord-Brabant, u, als onderhoudsplichtige van de kunstwerken verplicht bent, de beweegbare delen van de kunstwerken te openen of te sluiten, indien u dit door of vanwege ons college wordt opgedragen.

HET DAGELIJKS BESTUUR,
DE GRIFFIER, DE WATERGRAAF,

Minuut:
ontw:Chr
typ:AvG
coll:

Peilbesluit voor de Collse molen met ook rode strepen voorafgaand aan een peilschaal, 1971

Varia: onder putdeksel kan kadastersteen zitten

Op een dag. In de tijd dat er bij het Kadaster nog met driemansploegen gemeten werd, was zo'n meetploeg bezig om t.b.v. een grensuitzetting een meetlijn op te zoeken. Er werden in de verlengden van gebouwen maten uitgezet, en de hierbij verkregen punten lagen keurig in één lijn. Nu nog even in die lijn een lengtemaat nemen vanaf één van die verlengden om de kadsteen te zoeken die daar volgens het veldwerk zou moeten zitten. "Helaas", zegt de voorman, "zit het punt er niet meer, want ik kom precies uit op zo'n putje van het gas- of waterleidingsbedrijf". De ploegchef vermoedt dat de maat bij dat verlengde misschien niet klopt, rekent de maat vanaf een volgend verlengde uit, en de maat wordt uitgezet. Helaas, precies weer op de plaats van dat rot putje! Een van de wakkere assistenten zegt opeens: "Hé, er staat KADASTER op". Dat kan toch zeker geen toeval wezen. Maar wat moet er dan aangehouden worden. Het gaatje in het midden? Na wat gepruts met een meetpen, blijkt dat de bovenkant een losse deksel is die er afgetild kan worden. En wat is daar te zien in dat putje? Juist, daar zit de kadsteen verborgen. Hoe verzinnen ze het.

De eerste vermelding van zo'n "straatpot" die we vinden heeft betrekking op de kadastrale hermeting van Dieren. Deze begon in januari 1916 en was in de loop van 1919 voltooid. In het verslag van de werkzaamheden, uitgegeven in maart 1920, en geschreven door de landmeter J.F.A. van Riesen lezen we hierover. Een andere vermelding is het verhaal dat een oudere "meetarbeider" vertelde over de "straatpot" aan Jan Stehouwer. Deze zat toen pas in de buitendienst bij de vestiging Alkmaar. De meetarbeiders gingen vroeger op zaterdag, toen er ook op de zaterdagmorgen gewerkt werd, zelfstandig aan het werk. Zij plaatsten dan kadstenen op de plaats waar zij tijdens de meting voorlopig een piket hadden geslagen, of zij gingen "de deksels van staatpotten in het vet zetten".
In Gelderland zijn straatpotten onder andere gebruikt in Apeldoorn en Borculo. Wij zijn benieuwd of een van de bezoekers van de website zo'n straatpot wel eens heeft gezien en gefotografeerd. Als dat zo is willen we graag de foto plaatsen op de website.

Bron: Metrum (personeelsblad Kadaster Arnhem) nummer 1 maart 2005 zesde jaargang. Artikel "Dit is een … straatpot" door Jan Stehouwer
Foto's 2019, Jan Stehouwer

Varia: één titelpagina

Deze prachtige gekleurde zestiende-eeuwse afbeelding toont ons een schatkamer die omgeven is door diverse personen en nautische hulpmiddelen. Bovenop de schatkamer staan links een hemelglobe en rechts een aardglobe, beide werden ook aan boord van schepen gebruikt. Opvallend detail is dat de aardglobe met de zuidpool naar boven staat afgebeeld. Naast de globes, op de hoeken van de schatkamer, zijn twee uurglazen te zien. Aan het plafond zijn twee nautische kwadranten opgehangen, met aan ieder een zeemansastrolabium. Aan beide astrolabia is een peillood bevestigd die ieder op zich weer een graadstok vasthouden. Op de plint van de Schatkamer staan twee personen die ieder een schietlood vasthouden. Onderin, ter weerszijde van het schip, zijn een tweetal passers en kompassen te zien.

Op deze manier laat de maker Lucas Jansz Waghenaer, ons in een keer zien wat de belangrijkste hulpmiddelen voor de stuurman in die periode waren, het enig dat daaraan nog ontbrak was het werk waarvan dit de titelpagina is: Waghenaer's *Spiegel der Zeevaert* uit 1583. Zijn werk was vernieuwend: hij maakte gebruik van dieptecijfers en gestandaardiseerde symbolen voor het duiden van ankerplaatsen, boeien, wrakken, etc. In de jaren die volgden werden zijn ideeën door anderen overgenomen en zouden deze werken onder de generaliserende naam *Waggonner* bekend komen te staan.

Nicolàs de Hilster

Varia: op SS Rotterdam is veel bezienswaardig

In de navigatie- en communicatiekamer van het SS Rotterdam (1959), nu in Rotterdam, zagen de drie kleinzoons van de hoofdredacteur van alles, dat redacteur Nicolas de Hilster beter kon duiden dan die opa.

Van links naar rechts prijken in de vitrine op de overzichtsfoto:
- het eerste object (zwart, deels op de foto) is mij onbekend;
- perspex versie van Captain Fields Improved Parallel Rule;
- kaartpasser;
- gradenboog;
- scheepskompas van Observator te Rotterdam;
- replica van het “Tenri / Madre de Deos”-zeemansastrolabium, gevonden aan boord van de Nossa Senhora da Graça, ook bekend als de Madre de Deos, van kapitein André Pessoa. Het schip is gezonken in 1610, het astrolabium is gevonden in 1928. Voor een zwart-witfoto van het origineel, zie de laatste afbeelding.
- azimuthcirkel;
- Freiberger sextant;
- droge- en natte-bolthermometer, beter bekend als slingerpsychrometer.

Overzichtsfoto van een vitrine in de navigatie- en communicatiekamer van het SS Rotterdam (foto’s 1-3 Mieke den Boer-Snoei)

Azimuthcirkel en Freiberger sextant

Zeer matige replica van het "Tenri / Madre de Deos"-zeemansastrolabium…

…en het originele!

Alle bekende zeemansastrolabia zijn verzameld in het volgende werk:
F. Castro, J. Jobling, N. Budsberg, A. Passen, Marine Astrolabes Catalogue, (Texas, 2015). https://www.researchgate.net/publication/288233718 Marine Astrolabes Catalogue.
Het "Tenri / Madre de Deos"-exemplaar heeft catalogusnummer 10. Dit nummer is toegekend door Alan Stimson in zijn werk uit 1988: A. Stimson, *The Mariner's Astrolabe, A Survey of Known, Surviving Sea Astrolabes*, (Utrecht, 1988).

Redactie DHC

Randfiguren (24)

Dit is een mini-fragment van een folioformaat handgekleurde kopergravure van het Brabantse kwartier Antwerpen: de regio rondom Antwerpen en Herentals en de regio rondom Breda. Op een website stond er onlangs voor de verkoop van een exemplaar bij: *'Linksonder schaalstokken. Windroos in de Biesbosch.'* Meetkruis en passer hadden ook genoemd kunnen worden. De kaart werd uitgegeven te Amsterdam door Joan Blaeu in 1664 in de *'Grooten Atlas, Oft Werelt-Beschrijving, (...)'*. Eerder was de kaart uitgegeven door W.J. Blaeu wiens impressum onderaan is vermeld. Wel als Guiljelmus Blaeu natuurlijk. Ondanks de *'Scalae diversorum milliarium'* met vier eenheden had men er zo te zien lol in!

Adri den Boer

Reacties

2019-3 (p. 111: De landmetersloopbaan van Jannes Wolthuis)

Van de familie heb ik de originele aanstellingsbrief van Rijkswaterstaat voor Jannes Wolthuis gekregen, op 6 februari 1932 getekend door Willem Schermerhorn *'voor den Adjunct-Hoofdingenieur bij den Algemeenen Dienst'*.
In het groene RCG-deeltje 'De Tweede Nauwkeurigheidswaterpassing van Nederland 1926-1940' (1979) komt Wolthuis ook voor in de medewerkerslijst op pagina 31, pal boven een Schermerhornportretfoto.
Overwogen wordt inbreng van de brief in de collectie van de Schermerhornkamer in het Science Center van de TU Delft.
Joop Gravesteijn

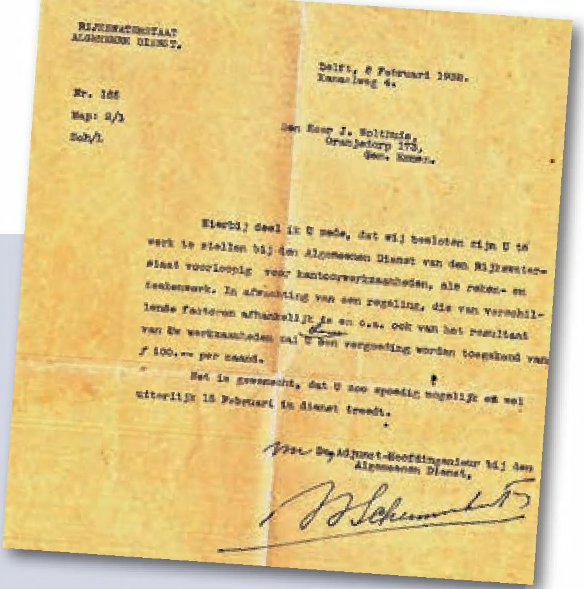

RIJKSWATERSTAAT
ALGEMEENE DIENST.

Delft, 6 Februari 1932.
Kanaalweg 4.

Nr. 165
Map: 8/1
Sch/L

Den Heer J. Wolthuis,
Oranjedorp 173,
Gem. Emmen.

Hierbij deel ik U mede, dat wij besloten zijn U te werk te stellen bij den Algemeenen Dienst van den Rijkswaterstaat voorloopig voor kantoorwerkzaamheden, als reken- en teekenwerk. In afwachting van een regeling, die van verschillende factoren afhankelijk is en o.a. ook van het resultaat van Uw werkzaamheden zal U een vergoeding worden toegekend van f 100.-- per maand.

Het is gewenscht, dat U zoo spoedig mogelijk en wel uiterlijk 15 Februari in dienst treedt.

voor Den Adjunct-Hoofdingenieur bij den Algemeenen Dienst,

Reactie op reactie

Onbenoemd… Naast het in de brief mankeren van de naam Meetkundige Dienst (MD, 1931) ónder die van de Algemene Dienst van de Rijkswaterstaat viel mij het voor de adjunct-hoofdingenieur [J.G. Fortuin] tekenen door de wetenschappelijk adviseur (!) uiteraard op. Zie linksboven onder de briefnummering ook: 'Sch/L' (Schermerhorn/Lunenburg).
De gereformeerde secretaris van de Contact Commissie (CC) van de MD, Eibert Draaisma, schreef in september 1949 in hun extra uitgave van het Mededelingenblad bij het overlijden van Fortuin naar Psalm 103:8: *'Oók ten deze zal het woord in vervulling gaan 'men kent en vindt zijn standplaats zelfs niet meer''*. Dat extra nummer (met ingeplakte pasfoto) bevatte ook bijdragen van Fortuins opvolger A. van der Weele en van voorzitter E. Schrikkema van die CC. Het begin van dat laatste In Memoriam wordt hier overgenomen vanwege de cultuurbeschrijving uit de tijd van die aanstellingsbrief van begin 1932 (zie zeker de laatste zin):
Toen het Geodetisch Bureau voortaan Meetkundige Dienst van de Rijkswaterstaat zou heten, waren we deels verheugd, deels sceptisch gestemd. Verheugd om de verhoogde bestaanszekerheid; al kwamen we eerst op arbeidscontract, een vaste aanstelling lag toch in het verschiet en sceptisch, omdat we nu een overheidsdienst zouden worden. Het Geodetisch Bureau was immers een particulier onderonsje, in de huiskamer van Professor Schermerhorn was de 'tekenzaal' ondergebracht, het salaris kwam wel eens wat laat als een klant niet op tijd betaalde en we leenden wel eens geld om de meetarbeiders hun loon te kunnen geven.
Bovendien zou een landmeter van het Kadaster nu onze chef worden en met de Kadastrale dienst hadden we nu niet bepaald prettige ervaringen. Al met al wel redenen om de toekomst maar wat somber in te zien. Hoe anders is het echter uitgekomen. Wij kregen een chef, die onmiddellijk de sfeer, het geheel eigen karakter van het Bureau aanvoelde, die deze aparte sfeer niet langzamerhand probeerde om te vormen tot een dorre, strikt ambtelijke verhouding, maar die dit bijzondere karakter juist stimuleerde, omdat hij zag, dat het goed was.
Ongetwijfeld waren de eerste jaren bij onze Dienst de moeilijkste, sommige wel zeer bijzondere verhoudingen had hij waarschijnlijk niet verwacht aan te treffen. (…)
Adri den Boer (MD-er 1964-2005)

2019-3 (p. 100: Herman Quee, Nederland (de NVG) als 'reddende engel' voor de FIG, 1980-1982)

Met genoegen was ik indertijd naar Delft gekomen en heb nog (ergens thuis) het Delftse tegeltje dat toen werd uitgedeeld aan de deelnemers.

Het probleem dat zich stelde was de Russische invloed op hun satellietstaten, onder andere Bulgarije, dat het congres zou organiseren in 1983. Om deel te nemen moesten de delegaties beschikken over een uitnodiging van het congres om een visum te bekomen op hun paspoort. (Indien Bulgarije deze uitnodiging niet verstuurde konden de collega's van de niet-gewenste landen geen visum krijgen, zo simpel was dat!) FIG heeft de regels te volgen van de UNO-organisatie! ... Daarom heb ik, in naam van Commissie 1 (Ethiek van het Beroep) aan mijn Belgische voorzitter, indertijd Majoor Hervier, gevraagd de 6 oorspronkelijke deelnemers en oprichters van FIG samen te voegen voor een bijzondere algemene vergadering te Brussel (België, Frankrijk, Engeland, Duitsland, Italië en Zwitserland) om te beslissen of het Congres gehouden wordt in Sofia (Bulgarije) of verplaatst moeten worden (omwille van het niet naleven van de UNO-voorschriften waarbij iedereen mag deelnemen aan de werkzaamheden van de FIG en andere gelijkwaardige organisaties.

Wij hebben te Brussel een ultimatum gestuurd aan de voorzitter van Bulgarije (met kopij aan Prof. Pevsky, voorzitter van de lokale landmetersvereniging) om vóór een bepaalde datum alle visa te verstrekken aan de deelnemers, hun paspoorten waren bij mij verenigd en de consul van Bulgarije heeft die allemaal ten gepaste tijde ondertekend en ik heb ze aan onze collega's bezorgd, zodat het congres van Sofia daar heeft plaatsgevonden en wij samen met de Zuid-Afrikaanse delegatie en hun echtgenote's, met een rode loper zijn ontvangen op het vliegveld van Sofia als VIP's.

De Zuid-Afrikaanse collega's hebben mij in 1984, als bedanking, uitgenodigd voor de Consas Meeting in Natal, waar +/- 900 landmeters (90% van alle landmeters) van Zuid-Afrikaanse landen samen kwamen. Uitzonderlijk land, waar de taal nog steeds vrij veel gelijkenis heeft met het Westvlaams (het overgrote deel van de scheepsbezetting kwam van Oostende en omstreken - alleen de officieren waren Nederlanders.)

Jan de Graeve

2019-3 (p. 108: Bart Jansen, Het verhaal achter een provinciale peilmerksteen)

De Peilvlaksteen tegenover de Collse watermolen in de voormalige molenaarswoning op Collseweg 2 te Eindhoven is verdwenen. Omdat ik daar vaak voorbij kom heb ik het kunnen documenteren met wat foto's. De eigenaar van het pand verblijft in Zwitserland, zo is mij gezegd. De werklieden die ik er soms trof waren van Poolse afkomst. Dat maakte communiceren niet mogelijk.

Op de muur is een isolatielaag, purschuim, aangebracht. Bij de muurankers was een uitsparing gelaten. Die is later opgevuld met cementmortel. De muur is gestuct en egaal wit gemaakt. Na 140 jaar is de steen dus verdwenen.

Bart Jansen

DHC op GeoBuzz: oude wijn in nieuwe zakken

Het thema van GeoBuzz in weer '1931' in Den Bosch was in 2019 *"Samen ondernemen met locatiedata"*. Een prima thema in het digitale tijdperk, maar ook daarvoor was dit al een gangbare werkwijze. Om een beeld te krijgen van de apparatuur uit die tijd, de omvang en het gewicht was er een deze keer grotere stand van de stichting DHC. (Dank!) Present waren in de Runderhal een Wild T4, de AGA Minilir en de Atlas Polar Track (wel allemaal van ná 1931!). De laatste twee instrumenten komen uit de verzameling van DHC-redacteur Nicolàs de Hilster en zijn gebruikt bij de Oosterscheldewerken. (De AGA Minilir stond al op en in DHC 2012-4.) Van zijn VU-dissertatie *Navigation on Wood* (2018) verkocht De Hilster op de stand diverse exemplaren! Joop Gravesteijn bij zijn foto: *'Na 50 jaar is Danny van Loon weer aan het aflezen van de Wild T4. Ongeveer 50 jaar geleden was hij in Ubbergen om aldaar het azimuth te bepalen. (RD&TH Delft).'*
Bij de opening van de beurs werden meer dan 2000 ingeschrevenen genoemd. *'Wanneer u zonder afmelding niet komt, sturen wij u een no-show factuur van € 75'*, aldus de organisatoren bij de gratis inschrijving. Daar zijn er weinig van verzonden! Noteer ook 24 en 25 november 2020 vast: DHC hoopt op weer een gratis stand!

Tot slot over de kop van dit kader: de column van Theo Thewessen in *Geo-Info* 2020-1 had al de aan evangeliën ontleende titel 'Oude wijn in nieuwe zakken' voor méér dan de DHC-stand! GeoBuzz in Noord-Brabant zag hij toch als 'dé jaarlijkse hoogmis van onze geo-community'….

(Adri den Boer, ook andere twee foto's)

FIG afternoon of history

Crazy about history? Don't miss this event, where the FIG Permanent Institution of History of Surveying will highlight the achievements of surveyors, the evolution of knowledge and methodology of measuring, as well as the development of surveying instrumentation.

To the End of the Earth: Dutch World Discovery Across the Water!

Wednesday 13 May 2020 from 13.30-17.30 at RAI Convention Center
International Institution for the History of Surveying and Measurement is a Permanent Institution within the International Federation of Surveyors (FIG), and in corporation with Free University of Amsterdam and De Hollandse Cirkel, they have organised an afternoon of history. The afternoon of history is part of programme of the FIG Working Week.

Principal Chairman – John Brock	
SESSION ONE – Chairman Chris Williams-Wynn	
1.20pm	Official Opening and Keynote Address on Mapping/Surveying History – *Jan De Graeve (Belgium)*
2.15pm	Dutch Discoveries Across the Water: The First Real Maps of New Holland From 1606! – *John Brock (Australia)*
2.40pm	Medieval Portolan Charts, a Geodetic and Historical Mystery – *Dr. Ir. Roel Nicolai (De Hollandse Cirkel)*
3.05pm	Historical Surveying Talk on Dutch Mapping in SA – *Prof. Jenny Whittal (South Africa)*
3.30 pm Afternoon coffee break	
SESSION TWO – Chairman Jan De Graeve	
4.00pm	After the Dutch Mapping of (SA territory) – *Chris Williams-Wynn (South Africa)*
4.25pm	Around the World with Professor Vening Meinesz – On the First Gravity Measurements in the Oceans – *Dr. ir. Bart Root (Delft University of Technology)*
4.50pm	The Dutch Mapping of Indonesia – *Dr. ir. H. Ekkelenkamp (De Hollandse Cirkel)*
5.15pm	Reclamation cooperation between The Netherlands and Japan from the Samurai period: Thoughts through Japan water disaster – *Okada Kengo (Japan)*
5.40pm	End of History Sessions.
Mapping and Surveying Exhibition – All Day in exhibition area	

Op onderstaande pagina vind je meer informatie:
https://www.fig.net/fig2020/history.htm
Hier zit ook de registratie-link bij met het speciale tarief van 30 EUR.
https://www.fig.net/registrations/regform.asp?eventid=224 SVP hiermee registreren!

Museumwagen Interessengemeinschaft Geometerpfad gereed

In dit tijdschrift is herhaaldelijk aan de orde geweest dat de Westfaalse Interessengemeinschaft Geometerpfad e.V. (2016) pal achter Aalten en Winterwijk, maar in Duitsland, naar een museumruimte streefde. Eind november 2019 is als alternatief een *'Mobiles Museum – Landvermessung früher und heute'* gepresenteerd. Het werd dus een aanhang-museumwagen met vooral banken als sponsors. Deze winter wordt de wagen museaal ingericht. Op vrijdag 17 april 2020 16 uur is de presentatie van het dan gereed zijnde mobiele museum in Ruthenbank am Hessenspoor/Zum Brook, Rhedebrügge.
Zie: www.geometerpfad.de.

Adri den Boer

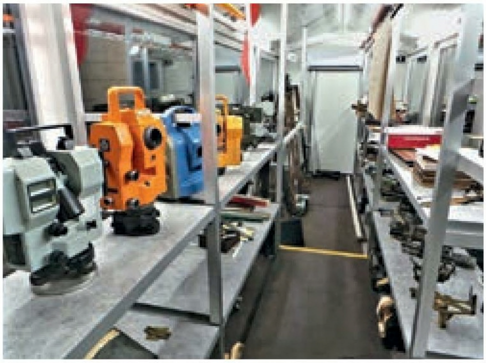

Uit beeldbank TU Delft (1)

69-170-2_001
Fotografische Dienst TU Delft (1969)

Omschrijving: ‘Interieur van het gebouw van de Afdeling der Geodesie, Landmeten en Waterpassen van de Polytechnische School, gebouwd tussen 1892-1895 ontworpen door rijksbouwkundige J. van Lokhorst in de Neo-Hollandse Renaissance stijl.’

Redactionele aanvulling: Was ‘Hollandse neo-renaissancestijl’ niet beter geweest? Let verder op zinken vuilnisbakken, kruk met kamerplant en dankzij plakband veel affiches, waaronder rechts ‘De vrouwelijke ingenieur aan het werk’ van het lustrumcongres D.V.S.V.

https://repository.tudelft.nl

Leeghwater gaf aanwijzingen, maar niet aan landmeter...

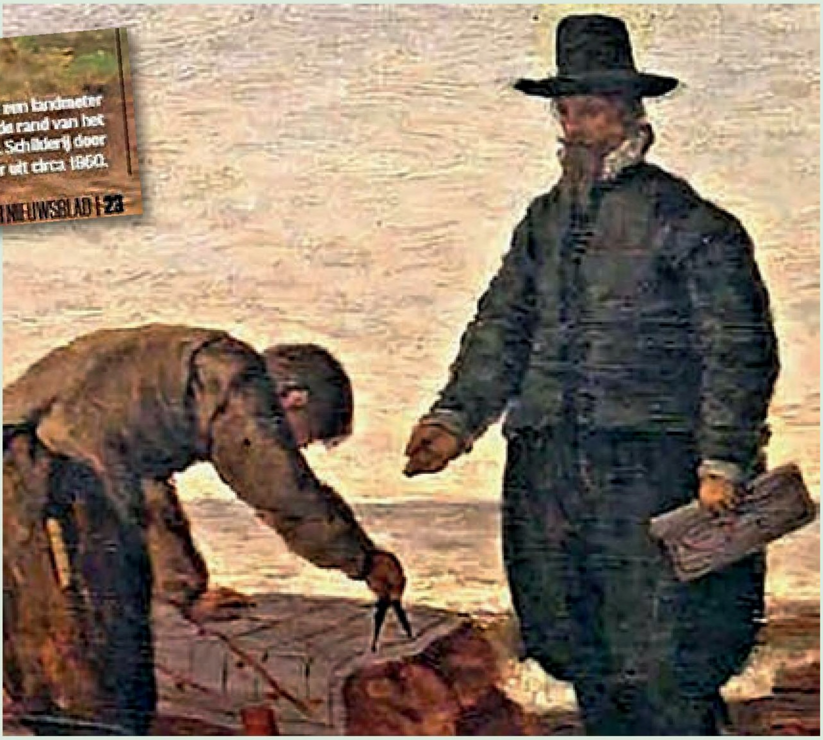

'Leeghwater geeft een landmeter aanwijzingen aan de rand van het Beemstermeer. Schilderij door A. Mollinger uit circa 1860', aldus het bijschrift bij een schilderij op pagina 23 van *Historisch Nieuwsblad* 2020/1. Dat kan niet kloppen. Rond 1880 maakte W. Steelink een gravure naar dit schilderij, die A.W. Sijthoff in Leiden uitgaf. Deze gravure prijkt onder meer op de website www.poldersporen.nl met als begeleidende tekst: "Jan Adriaensz. houdt toezicht bij de bouw van de watermolens in de Beemster." Dit lijkt mij een betere beschrijving, want de tekening waar de tweede man over gebogen staat is geen landkaart, en een passer werd niet alleen door landmeters gebruikt. De man lijkt gezien het gereedschap in zijn broekzakken ook meer een molenmaker. Jan Adriaensz. Leeghwater had bovendien geen landmetersadmissie.
- Adri den Boer – hoofdredacteur van het blad voor landmetersgeschiedenis De Hollandse Cirkel'
(Historisch Nieuwsblad 2020/2, pagina 12)

PS Het schilderij bevindt zich in het Purmerends Museum.

Caert-Thresoor 2019-3 en 4

Uitgave 2019-3 van het tijdschrift *Caert-Thresoor* bevat onder meer de volgende bijdragen:

- Een onbekende kaart van Nederland met de Fossa Drusiana: een manuscriptkaart op perkament als stukje in de puzzel?, door Hans Kok;

- De Nederlandse hydrografische opnemingen aan de zuidwestkust van Nieuw-Guinea en in de Arafurazeee, 1826-1835, door Willem Mörzer Bruyns;

- Ornamentiek in kaarten van Josua van den ende (ca. 1604). Ontleend aan prenen van Johannes Stradanus, Maarten van Heemskerck en Theodoor de Bry, door Jan Muylle;

- De Duitse mijl en de Duitse voet, door Gerrit Berends.

Uit 2019-3: lengte van de Schuh (voet, ca. 31 cm), Elle (el, ca. 83 cm) en Klafter (ca. 175 cm) aan de gevel van het oude stadhuis in Regensburg (foto Martijn Storms, 2019)

Uitgave 2019-4 bevat onder meer de volgende bijdragen:

- De *Novus Atlas Sinensis* van Martine en Blaeu en zijn Chinese bronnen, door Mario Cams;

- Een vergeten kaartenmaker: Carl Friedrich Reimer, door Jeroen Bos (Reimer werd in 1777 bij de VOC bevorderd tot eerste landmeter in de rang van vaandrig-ingenieur!);

- Speuren naar (on)zichtbare structuren in het buitenplaats- en landgoederenlandschap, door Willemieke Ottens, Els van der Laan en Jelmer Bokma;

Verder wordt in de rubriek Kaartencollecties in Nederland nogmaals aandacht gevraagd voor de Universitaire Bibliotheken Leiden. (Intussen werd de kaartencollectie aanzienlijk uitgebreid met de verzamelingen van de bibliotheken van het KIT en het KTLV!)

Algemene informatie: *www.caert.thresoor.nl.* De redactie plaatst de inmiddels verschenen afleveringen met een vertraging van drie jaar op de eigen website.

Uit 2019-4: detail van titelpagina van de Novus Atlas Sinensi

Column: wie weet meer van GPS-cadeautjes?

Het DHC-stichtingsbestuur vond vergaderen in Amsterdam voor de bereikbaarheid beter dan in Arnhem. Zodoende zit ook ik nu een paar maal per jaar in een nieuw Kadastergebouw met een foto van een voorganger ervan! Het huidige pand bevindt zich bij het station Sloterdijk in het Mercure Hotel. De Amsterdamse Kadastervestiging haalde meer dan alle andere kranten en boeken. Dankzij het vele onroerendgoed-handelen door de georganiseerde misdaad zijn er voor in de drugshoofdstad weinig hypotheken meer nodig, zo leerden we in 2019!

Amsterdam Symphony zijn twee in het oog springende oranjerode wolkenkrabbers in de Amsterdamse Zuidas. De woontoren met luxe appartementen is 105 meter hoog en telt 29 verdiepingen, de kantoortoren is 97 meter hoog en telt 27 verdiepingen. Met de bouw is in september 2006 begonnen en het gebouw is in 2009 in gebruik genomen. Het complex was het 'magnum opus' in Nederlands (tot nu toe) grootste vastgoedfraudezaak met details als spookfacturen, taakstrafjes en 'schikkingen'. Het is er zelfs het symbool van! Bij gerechtelijke invallen in 2007 werd ook het lijdelijke Kadaster nageplozen. Hij gedoe was goed voor boeken, drama en theater. Het complex komt zodoende voor in het boek 'De vastgoedfraude' (let op het lidwoord) van Vasco van der Boon en Gerben van der Marel uit 2009. In dat boek komt het Kadaster volgens het register achterin vijf keer (netjes) voor. Nadien werd *'fraudetorens'* wel een zoekterm in kranten als *Het Parool.*
Ik las in dezelfde tijd als ik me hierin verdiepte een vooroorlogs Voorhoeveboek: T.P. Riksen, Als de toekomst heden wordt, over een patriarch uit een Rotterdams bankiershuis, die moeite had met zijn taakoverdracht. Daarin schoot de oude heer uit het bijbelboek Prediker hoofdstuk 2 vers 18 en 19 te binnen: *'Ik haatte ook al mijn zwoegen waarmee ik zwoegde onder de zon, zwoegen dat zou ik moeten overlaten aan de mens die er na mij zijn zal. Want wie weet of die wijs zal zijn of dwaas? Toch zal hij beschikken over al mijn zwoegen waarmee ik, zij het met wijsheid, heb gezwoegd onder de zon.'* Dat was zijn schrikbeeld! Weet iemand soms van het passend citeren van deze tekst bij het verlaten van een topfunctie bij het Kadaster Amsterdam? (Redacteur Zacharias Klaasse, daar actief als Bewaarder van 1992-1998, was het niet eens!)

Op 20 september 2006 was de wetenschapsjournalist en sterrenkundige Govert Schilling ingehuurd als ceremoniemeester bij het slaan van de eerste paal van het fraudesymbool Symphony. *'Aan de hand van de coördinaten van hun woonplaats introduceert Schilling de andere sprekers, onder wie de Amsterdamse burgemeester Job Cohen. Noorderlengte- en zuiderbreedtegraden in decimalen achter de komma, want plaats en tijdstip in het heelal bepalen alles, oreert Schilling'*, aldus het boek. Nadat de eerste paal in de grond zat kreeg iedere gast als presentje een GPS-ontvanger van de voor insiders natuurlijk al verdachte gastheer Bouwfonds. *'Niet eens de nieuwste versie, maar een van vorig jaar, moppert een modebewuste enkeling bij het uitpakken',* aldus weer dat goed verkochte fraudeboek.

Tot slot de vraag wie meer weet van de cultuur van uitdelen van een GPS-ontvanger als cadeautje, in welke versie dan ook en desnoods buiten Amsterdam? Als illustratie is gekozen voor een kadastraal cadeautje uit 1998.

Adri den Boer

Agenda

9-15 mei 2020	FIG Working Week, RAI Amsterdam

Bedrijfsdonateurs

06-GPS	Sliedrecht
Anker Landmeetkunde BV	Pijnacker
Antea Group	Almere
BLWG	Didam
Cyclo Media Technology BV	Zaltbommel
FACTO GEO	Deventer
Fugro GeoServices BV	Leidschendam
Gemeente Almelo	Almelo
Gemeente Almere	Almere
Gemeente ’s-Hertogenbosch	’s-Hertogenbosch
Gemeente Nieuwegein	Nieuwegein
Gemeente Tilburg	Tilburg
Geo-Informatie Nederland	Nijkerk
GeoMETIUS BV	Alphen a/d Rijn
GeoNext	Den Dolder
Hogeschool Utrecht	Utrecht
Hoogheemraadschap van Delfland	Delft
Hydrografie.info	Lelystad
Hydrographic Society Benelux	Heeg
Ingenieursbureau Geodelta BV	Delft
LNR Globalcom BV	Rijswijk
Provincie Noord-Brabant	’s-Hertogenbosch
Shell Nederland	Rijswijk
Starmountain Survey & Consultancy BV	Castricum
Terraindex B.V.	Delft
Universiteit Wageningen - Laboratorium voor Geo-informatiekunde en remote sensing	Wageningen
Van Oord NV	Rotterdam

In dit nummer o.a.:
‘Stenen van Grebbelinie en van Mussert’

Koninklijke Marine

kadaster

TU Delft Delft University of Technology